

Roma értelmiségi nők a politikában
Dolgozat lezárásának időpontja: 2014. Április. 25.

Jelige: LLL121

I. Bevezetés

Jelen dolgozatomban a roma értelmiségi nők politikai szerepvállalását vizsgálom meg közelebbről. Egyáltalán beszélhetünk-e ilyen jelenségről? Az utóbbi időben egyre inkább előtérbe kerülnek azok a nők, akik aktív szerepet vállalnak a magyar politikai életben. De mi a helyzet azokkal a nőkkel, akik valamilyen kisebbség tagjaiként élnek a társadalmon belül? A roma nők kapcsán elég keveset lehet hallani mind a politikában vállalt szerepvállalásukról, mind a küzdelmeikről. A dolgozat keretei között azt vizsgálom meg, hogy milyen harcokat kell megvívnia, és milyen kudarcokkal találkozik az a magát nyíltan romának valló nő, aki felelős beosztást szeretne magának, vagy egyszerűen csak dolgozni szeretne.

Kutatásomban narratív élettörténeti interjúkon keresztül mutatom be, hogy milyen küzdelmeket kell megvívnia egy „halmozottan hátrányos” helyzetből induló embernek. Ebben az esetben nem a törvényileg meghatározott halmozottan hátrányos helyzetre gondolok, hanem arra, hogy nőként és roma nőként hogyan lehet kitörni a szegénységből, magas beosztásba jutni, és ennek tudatában, felelősségével döntéseket hozni, cselekedni. A kutatás során interjút készítettem *Osztolykán Ágnessel* az LMP parlamenti képviselőjével, *Mohácsi Erzsébet*tel, a Cfcf Alapítvány kuratóriumának elnökével, igazgatójával, *Dr. Véberné Rostás Krisztinával* a Belügyminisztérium vezető tanácsosával, romaügyi referensével, illetve *Farkas Herminával*, aki politológus szakon végzett, egy ideig a Roma Magazin műsorvezetője, illetve a Szociális és Munkaügyi Minisztérium munkatársa volt, most történelem szakos tanár.

Számos gender kutatás készült már a foglalkoztatáspolitikában, illetve az élet minden területén, ezek ismeretében elemzem majd az életutakat, és kísérelem meg a karriereket a roma hagyományokkal összevetni. Ez amiatt is érdekes kérdés, hiszen, mint tudjuk, a cigány hagyományok szerint sok szempontból alárendelt a nő szerepe a családban (mint általában a tradicionális családokban). A narratív interjúkon keresztül szeretném elemezni azokat a fontosabb tapasztalatokat, mozzanatokot, amelyek meghatározóak lehetnek egy értelmiségi roma nő életében.

Dolgozatom arra a kérdésre keresi a választ, hogy a cigány női identitást össze lehet-e egyeztetni az aktív politikai szerepvállalással, illetve a modern, **nem** autentikus, azaz a családi tradíciókat követő roma élettel?

Ennek a témának a feltárása egyre időszerűbb a mai magyar társadalomban. Egyrészt a roma nők egy halmozottan hátrányos helyzetű csoporthoz tartoznak, hiszen nőként sokkal

több hátrányos megkülönböztetés éri őket, és még ehhez jön „teherként” a romákkal szembeni diszkrimináció.

II. Történelmi áttekintés

A nők jogaiért először a XVIII. században álltak ki a városi polgárok képviselői, akik még három területen követelték az egyenlőséget. Ezek a nők művelődéshez való joga, az egyenjogúság és a közéletben való részvétel voltak. Ehhez később hozzájárult a nők iskoláztatásához való jog, erről Magyarországon 1777-ben a *Ratio Educationis* tett először említést, amely először hívta fel a figyelmet a leánynevelés fontosságára. 1845-ben született végül rendelet arról, hogy egységesen a fiúknak és a lányoknak, is kötelező legyen az elemi iskola két alsó osztályának elvégzése. Ám még az 1868. évi XVIII. törvénycikk szerint is, amely a 6-tól 12 éves korig tartó felsőbb iskoláról és polgári iskoláról szólt, ezekben az intézményekben a lányok számára alacsonyabb volt a képzési idő, mint a fiúgyermekek számára.

Az 1870-es évektől a lányok polgári, valamint felsőbb leányiskolákban, tanítóképzőben és leánynevelő intézetben tanulhattak. Több politikus, illetve közéleti személyiség is kiállt a lányoktatás mellett, így például Trefort Ágoston (az Andrássy-kormány kultuszminisztere) vagy az Országos Nőképző Egyesületet vezetője Veres Pálné Beniczky Hermin is. De ezek az iskolák inkább „háziasszonyképzők” voltak, 1883-ban szerezhették először érettségit hazánkban. Az első valódi leánygimnáziumi érettségi azonban csak 1900 júniusában zajlott. A XIX. századtól változtak a gazdasági és társadalmi körülmények, és egyre nagyobb szükség volt a nők felsőoktatásban való részvétele.

1895-ben nyitották meg a nők előtt a kapukat az egyetemeken, mégpedig Wlassics Gyula, a Bánffy kormány kultuszminiszterének intézkedése nyomán. Célja az egész felsőoktatás megnyitása lett volna, de Ferenc József ehhez nem járult hozzá. Szándéka végül sikerrel járt, a nők bejuthattak az egyetemek különböző szakjaira, például az orvosi, gyógyszerészeti és bölcsész szakokra is.¹

A politikai jogokat tekintve a női szavazati jog melletti kampány már az 1840–60-as években megkezdődött, amikor is több megye delegáltja követelni kezdte a női szavazójogot. De ehhez a törekvésükhöz ekkor még nem tudtak szavazattöbbséget szerezni. Mindkét választási törvény mind a 1848-as, mind az 1874-es és az 1913-as törvénycikk is kihagyta a nőket a választók köréből. 1918-ban megtörtént az áttörés, de ez sem hozta meg a vált eredményt, hiszen csak korlátozottan kaptak a nők választójogot. A Tanácsköztársaság idején

¹Emberi Jogok Honlapja: <http://emberijogok.kormany.hu/nok> (megnyitva: 2014. Január. 12)

az általános és a férfiakkal egyenlő választójogot kapott minden 18 évesnél idősebb nő, amelyet ténylegesen 1945-től gyakorolhattak.²

A szocializmus nem kedvezett a nőpolitikának, egyrészt mert felülről szabták meg ennek a kereteit, másrészt nem hagyták kibontakozni az alulról jövő kezdeményezéseket. Három jelentős mozgalom indult el hazánkban a Magyarországi Szociáldemokrata Párt Gárdos Mariska kezdeményezése, a Keresztény Katolikus Szociális Missziótársulat Farkas Edit, és egy feminista mozgalom, a női választójogokért és jogegyenlőségért küzdők, Feministák Egyesülete, amelyet Schwimmer Rózsa vezetett. A Feminista Egyesület tartott gyűléseket magánlakásokban, ők aktívan politizáltak a rendőri betiltás ellenére is.³ A hatalom által szervezett „nőszervezetek” elveszítették mozgalomjellegüket, mivel állami akaratra jöttek részre, és így képtelenek voltak a nyomásgyakorlásra, az érdekérvényesítésre. A szocialista éra e téren is lemaradást hozott a nyugati társadalmakhoz képest. A nők – az egyenlőségről szóló szövegek ellenére – az állami népesedéspolitika elsőszámú „felelőseiként” különös szigor alatt éltek, kiszolgáltatottságuk megnőtt, a munka világából ki- és beterelték őket, attól függően, hogy az államnak hol és mennyi munkaerőre volt szüksége.⁴

A feminista mozgalmak gondolatai nem nagyon jelennek meg a köztudatban. A második világháború után született meg a nemzetgyűlési választásról szóló törvény, az 1945. évi VIII. tv., ez az általános és titkos választójogot írta elő, és elvileg azonos politikai jogok a nemek számára. Az 1946. évi XXII. törvény a nőknek az egyetemekre és főiskolákra való felvételét tette lehetővé, de ez a törvény nem vonatkozott a hittudományi és a katonai főiskolákra. A magyar törvényhozás ekkor szinte ontotta azokat a törvényeket, amelyeket a liberális – feminista mozgalmak már a XX. század első éveiben követeltek.⁵ Az 1948. évi XLIII. törvény a nőkre nézve a közszolgálat körében és más életpályákon fennálló hátrányos helyzet megszűnéséről döntött.⁶ A sztahanovista traktoros és a zsákokat cipelő lányok örökre a történelembe ivódtak, mint az új szocialista korszak államosított nőpolitikájának a jelképei. Ezek a pályák nem feltétlenül szolgálták sem a női érdekérvényesítést, sem a nők önmegevalósítását. A szocialista nőpolitika később számos szociális intézkedéssel javította a

² Emberi Jogok Honlapja: <http://emberijogok.kormany.hu/nok> (megnyitva: 2014. Január. 12)

³ ANTONI 2013 (megnyitva: 2014. Január. 13)

⁴ LÉVAI 2000: 161.

⁵ ANTONI 2013 (megnyitva: 2014. Január. 13)

⁶ KELEMEN 2009 (Letöltve: 2014. Január.20)

családok helyzet (ilyen volt például az 1967-ben bevezetett GYES), ám a nemek kapcsolatában a legdöntőbb változás mégis a nők tömeges munkába állítása volt.⁷

Az ekkor megvalósuló szociális intézmények, a gyermekfelügyelet, a pótlékok, a nyugdíjak, a női hallgatók megjelenése valamennyi egyetemen, mind korábbi nőmozgalmi követelések voltak.⁸ Az állam ugyanakkor nyilvánvalóvá tette, hogy mi a szerepe a nőknek és férfiaknak, a magánéletben, a családban a nők másodrangú szerepét nem változtatta meg, így csak „látszategyenlőség” létezhetett hazánkban. Az MSZMP KB⁹ 1970. évi februári határozata látszólag ezzel a kérdéssel is foglalkozott. Ez a párthatározatnak elvileg több nőt hozott vezető szerepbe, és politikai szerepet is kaphattak. Ám ez valójában nem garantálta, hogy könnyebbé váljon egy-egy posztot betölteniük. A feminizmus követeléseinek megismerését éppen az államapparátus gátolta, hiszen még a rendszer megalakulásának évében betiltották a Feministák Egyesületét, és átmenetileg, de sikerrel törölték feminizmust a társadalom tudatából.

Jellemző, hogy 1989-ben a női foglalkoztatás jóval alacsonyabb volt, mint a férfiaké. A rendszerváltás után az újraalakuló nőmozgalmak minden területen sikereket értek el. Megalakult a NANE, a MONA, a Feminista Hálózat, amely már legitimen működött kihasználva a gyülekezési törvény adta jogokat. A NANE 1994 januárjában alakult, azzal a céllal, hogy segélyvonalat indítson a bántalmazott nők részére. Mára a NANE az egyetlen olyan szervezet, amely a családon belüli erőszakra specializálódott női civil szervezet, melynek tevékenységi köre jelentősen kibővült.¹⁰ A MONA (Magyarországi Női Alapítvány) 1992 – ben alakult, pártsemleges közhasznú szervezet. A szervezet küldetése olyan közéleti viták kezdeményezése, amelyek megmutatják a női és férfi szerepek egyenrangúságát, céljuk a nemek közötti esélyegyenlőség témakörében, a civil szféra és a kormányzati szervek közötti szociális párbeszéd elősegítése a női esélyegyenlőség témakörében, illetve a gender mainstreaming.¹¹ 1995-ben megalakult a Munkaügyi Minisztériumon belül a Nőpolitikai Titkárság, 1996-ban az Egyenlő Esélyek Titkársága, 1998–99 között Nőképviselési titkárság, majd 2002-től a Foglalkoztatáspolitikai és Munkaügyi Minisztérium Esélyegyenlőségi

⁷ LÉVAI 2000: 164.

⁸ ANTONI 2013 (Megjelenítve: 2014. Január. 13)

⁹ Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottsága

¹⁰ Nők a nőkért Együtt az Erőszak Ellen: <http://nane.hu/egyesulet/index.html> (megjelenítve: 2014. Január. 15)

¹¹ Magyarországi Női Alapítvány Hivatalos Facebookos oldal: <https://www.facebook.com/mona.alapitvany/info> (megjelenítve: 2014. Január. 14)

Főigazgatósága hatáskörébe került a „gender mainstreaming”¹² érvényesítése, 2003-ban tárca nélküli miniszterek kapták feladatul e jogok képviselését (Lévai Katalin, Göncz Kinga). 2004-ben az Ifjúsági, Családügyi, Szociális és Esélyegyenlőségi Minisztériumon belül megalakult a Nők és Férfiak Társadalmi Egyenlősége Főosztálya. Majd 2006-ban ezt követte a Szociális és Munkaügyi Minisztérium Esélyegyenlőségi Főosztály esélyegyenlőségi szakállamtitkárságának létrejötte, 2010 -2012 között Nemzeti Erőforrás Minisztérium Szociális és Családügyért Felelős Államtitkárság felelősségi körébe tartozott a nők esélyegyenlősége¹³.

A nők jogait hazánkban és nemzetközileg is meghatározták Az ENSZ – EU - Eu Tanács ültette át szabályozásokba, mégpedig a nőket érintő szinte minden aspektusban próbáltak körültekintőek lenni. Így tehát a jogi aktusok védik a szexuális kizsákmányolástól, a rabszolgaságtól, fegyveres konfliktusok alatti bántalmazásoktól, és még sok más veszélyes élethelyzettől. Az ENSZ három fontos egyezményt fogadott el a nők politikai jogaira vonatkozóan, ez az egyezmény rögzíti, hogy a nők és férfiak egyenlő feltételek mellett, minden megkülönböztetés nélkül minden választáson szavazati joggal rendelkeznek, a hazai törvényhozásnak megfelelően választhatnak és választhatók. Továbbá joguk van mindennemű közalkalmazásra és a hazai törvényhozásnak megfelelő köztevékenység gyakorlására. Ezt az egyezményt hazánk 1953. Március. 31 – én erősítette meg a megfelelő okmánnyal. Az ENSZ által 1995 – ben megrendezett Nők IV. világkonferenciáján került szóba ismét a nők és a férfiak közötti esélyegyenlőség helyzetének javítása, itt fogalmazódott meg a Pekingi Nyilatkozat és a Cselekvési Terv. 12 prioritási területen határoztak meg stratégiai lépéseket. E területek többek között a nők és egészség, nők hatalmon és a döntéshozatalban, nők és emberi jogok, stb. Az élet szinte minden területére kiterjed és az ENSZ tagállamai 5 éves periódusokban számolnak be a Cselekvési Terv megvalósulásáról A harmadik és egyben számomra a legfontosabb egyezmény a CEDAW egyezmény, amelyet az ENSZ Közgyűlése 1979. December. 18 – án fogadott el. Hazánk ezt 1982 – ben ratifikálta, ez az egyezmény elköteleződést jelent az emberi jogok teljes biztosítására a nők és leánygyermek számára, illetve a nők és férfiak közötti egyenlőség elérése érdekében, továbbá egyértelműen meghatározza, hogy milyen menetrendet kell alkalmazni a nők és férfiak közötti egyenlőség

¹² Az angol 'mainstreaming' kifejezés jelentése: „főáramba terelés”. Magyarországon – a kísérletek ellenére – nem honosodott meg széleskörűen elfogadott fordítása a kifejezésnek.

¹³ ILONSZKI 2014: 36 (Letöltve: 2014. április. 20)

eléréséhez. Kötelezettségeinek hazánk eleget téve négy évente számol be a CEDAW megvalósulását ellenőrző bizottsághoz, ezt legutóbb 2011 – ben küldte meg.

Hazánkban a 2011 – ben elfogadott Alaptörvényben a XV. cikkében belül a (4) pont is kimondja, hogy Magyarország az esélyegyenlőség megvalósulását külön intézkedésekkel segíti.(Magyarország Alaptörvénye)¹⁴

A rendszerváltás után a politikában vállalt szerep sem volt elhanyagolható. Mivel a dolgozatom témája szorosan a politikához kapcsolódik, úgy gondolom, hogy lényeges számba venni, milyen változáson mentek keresztül a pártok a női képviselők számát és arányát tekintve választásonként.

A női képviselők száma és aránya pártonként, 1990–2010 között (I. Táblázat)

Párt	1990		1994		1998		2002		2006		2010	
	szá m	%	szá m	%	szá m	%	szá m	%	szá m	%	szá m	%
MDF	8	4,8	6	15,8	1	5,9	1	4,2	1	9,8	-	-
SZDSZ	8	8,5	11	15,7	3	12,5	2	10,0	2	10,0	-	-
MSZP	5	15,1	22	10,5	14	10,4	23	12,9	25	13,1	5	8,5
Fidesz	2	9,1	1	5,0	10	6,7	9	5,5	11	7,8	20	8,8
KDMP	1	4,7	1	4,5	-	-	-	-	2	8,7	2	5,4
FKGP	3	6,8	2	7,7	3	6,2	-	-	-	-	-	-
MIÉP	-	-	-	-	1	7,1	-	-	-	-	-	-
Jobbik	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	3	6,4
LMP	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	5	31,2

¹⁴ Emberi jogok Honlapja: www.emberijogok.kormany.hu/nok (Megjelenítve: 2014. Január. 20)

Összes	28	7,3	43	11, 1	32	8,3	35	9,1	41	10, 6	35	9,1
--------	----	-----	----	----------	----	-----	----	-----	----	----------	----	-----

Forrás: Várnagy et al, 2012.¹⁶

Az 1. táblázat jól szemlélteti a változásokat. Itt láthatjuk, hogy a pártok vajmi kevés szerepet szántak nőknek, viszont akik bekerültek, ők nagyon jól tudtak élni a lehetőséggel. Az alábbi táblázat jól szemlélteti, hogy számottevő növekedés nem tapasztalható a nők arányában, amely csupán egyszer volt 10 százalék fölötti. A baloldalon megjelentek karakteres nőpolitikusok, és bevezettek női kvótát, de ez nem vezetett sikerhez. A 2010 – es választások idején megjelent az LMP, amely az egyetlen párt volt, amely odafigyelt a megalakulásától fogva a női esélyegyenlőségre. Az LMP a listákon is nagy figyelmet fordított az esélyegyenlőségi elvekre, hiszen minden harmadik jelöltje nő, illetve a Budapesti listán a második (listavezető helyen) is nő kapott helyet. A parlamenti frakcióban is egyharmada nő volt. Itt szeretnék szót ejteni az „üvegplafon” jelenségről, amely a nők láthatatlan akadályait szimbolizálja. Ez azt jelenti, hogy a nők elé a társadalom akadályokat állít a munkahelyen.¹⁷

Sajnos a roma nőkről keveset hallani a kvótákat illetően még most is. A 1990 – es évektől kezdődően egyre többen gondolták azt, hogy bele kell szólniuk az őket illető állami szabályozásokról, ám nem kaptak sokan szerepet és lehetőséget, ahhoz, hogy gondolataikat megosszák a pártokkal. Több évtized telik el úgy, hogy nincs meghatározó roma nő a magyar politikai életben. Kutatásom többi részében szeretném azokat a területeket megnézni, amely érinthetik a roma nőket. Ilyen területeknek gondolom a történelmet, az oktatást, a foglalkoztatást, az egészségügy és az identitás tárgykörét, hiszen ezek a területek, amelyen a nők is aktív szerepet töltöttek be. Kutatásom hangsúlyos része az identitás, hiszen így tudom megvizsgálni, hogy milyen jegyekkel rendelkeznek a roma nők.

III. Történelem, Oktatás, Foglalkoztatás, Egészségügy, Identitás

Kutatásom témája a roma nők értelmiségivé válása, de a téma felvetés nem ilyen egyszerű. Ahhoz, hogy valaki eljusson egy társadalom által elfogadott „értelmiségivé” válás elhatározásához, döntenie kell, hogy azzá akar válni. Ez egy hosszú és nehéz időszak, hiszen egy roma nőnek először az identitásával kell tisztában lennie, majd a szerepeket kell rendbe

¹⁶ ILONZKI 2014: 51 (Letöltve: 2014. április. 20)

¹⁷ LÉVAI 2000: 175

tenni maga körül, és majd csak ez után kezdődhet a szakma vagy a felsőfokú tanulmányok megkezdése, illetve a karrierépítés, amely maga is sok nehézséggel jár. Ebben a fejezetben szeretnék a roma nőkről magyarországi helyzetképet alkotni, amely foglalkoztatás, egészségügyi helyzet, identitás kérdéskörét, majd a roma nők szerepét fogják lefedni. A különböző szociológiai hátterekkel, már nem szeretnék oldalakat kitölteni, erre nincs szükség. Viszont szükség van a magyarországi cigányok rövid történetére, rövid áttekintés után az oktatásbeli akadályokat szeretném sorba venni, majd áttérnék a foglalkoztatásra, szeretnék a roma nők egészségügyi helyzetébe bepillantani, majd a második Orbán kormány alatt hozott intézkedésekről gondolatokat megfogalmazni, amely a roma nőket érinti, továbbá a számomra fontos roma nők identitáskérdéseivel foglalkozni. Szinte mindegyik kutatás, tanulmány a 2003-as, Kemény István által vezetett kutatás adataira hagyatkozik, ezeket fogom én is felhasználni.

A cigány népcsoportok az országba érkezésük (körülbelül XV. század eleje) után folyamatosan és erősen marginalizálódtak. A mesterségek, amiket magukkal hoztak a vándorlás során inkább iparos szolgáltató mesterségek voltak, mint a vasmunka, kovácsolás, szerszámkészítés, minden olyan foglalkozás, amely mellett vándoréletet tudtak élni.¹⁸ Így, a „cigányéletforma” nem törekedett halmozásra, gyűjtögetésre, ami a vándorlást megnehezítette volna, hiszen a mesterségeken keresztül fedezték napi szükségleteiket éppen ahol voltak, nagy teher hosszas hordozása nélkül. A vándor életforma következtében ugyanakkor sok új ismeretre tettek szert, ami a nyelvben is fellelhető, hiszen eltérő nyelveket szedtek össze, így biztosítva a roma nyelvi sokszínűséget. A XIX. század ötvenes éveitől a XX. század hatvanas éveiiig a jobbágyság megszűntével a magyar település szerkezetváltása következett be, így a mezőgazdasági és az ipari munka átalakult, keveset kereskedtek így a bevételük elkezdett erősen csökkenni, majd ez a társadalmi réteg, elkezdett idénymunkákból élni.¹⁹ A "szocialista ipar és mezőgazdaság" kiépítése során érintett romáknak újabb gazdasági és társadalmi szerkezetváltással kellett szembenézniük. Itt már jelentős része a bányászatban, kohászatban és az építőiparban kezdett el segédmunkásként dolgozni. A rendszerváltás követően ez ismét megváltozott, úgy hogy azokban az ágazatokban ahol munkát találtak, egyszerűen megszűntek, és a szakképzetlen munkaerőre más ágazatokban pedig nem volt szükség. Súlyosbította a helyzetet, hogy a roma népesség ekkor már erős előítéletekkel nézett szembe, így többségi társadalom más területen munkát nem hagyott nekik vállalni. Tovább szélesítette

¹⁸: DARÓCZI – Dr. BÁRSONY 2011:44.

¹⁹ DARÓCZI – Dr. BÁRSONY 2011:48, 49, 50

hazánkban a különbségeket, hogy egyes területek jobban leszakadtak egymástól, itt települési egyenlőtlenségekre gondolok. Az országos átlagok egy - egy régióra koncentrálódnak. Ezek a drasztikus változások elmélyítették azt a szakadékot, amelyet most próbálunk feltölteni „integráció” – nak nevezve. A munkalehetőség hiánya adósságcsapdát, társadalomból, oktatásból való kirekesztettséget, és a lakhatási problémákat hoztak létre. A XIX. század folyamán be kellett látni a többségi társadalomnak, hogy nem hagyhatják, hogy ezek a rétegek tovább így éljenek, elkezdődött tehát az erőltetett integrációs törekvések az oktatásban, a munkaerőpiacon. A történelem során a nők látták el a családokat, ők mentek kéregetni, ezzel tartva fenn a családokat, amikor nem sikerült az ősi mesterségekből megélni.

Oktatás

Az oktatásból való kirekesztettség nem volt új jelenség a XIX. században. Az 1950 – es évektől az iskolaköteles cigány gyermek többsége nem, vagy csak rövid ideig járt iskolába. Ezek az 1961 – es párháztárazat alapján lényegesen nagyobb figyelmet fordított a cigánygyerekek oktatására, mert így akarták javítani a cigányság helyzetét, hiszen a felnőtt cigányok jelentős része egyáltalán nem tudott írni – olvasni. Kemény István 1971 – ben elvégzett cigánykutatásából kiderült, hogy a 14 éven felüliek 39 % - a analfabéta volt. A '60 as – '70 – es években javultak a mutatók, de a többségi társadalom nehezen fogadta el, hogy egyre több cigánygyerek kerül be az oktatásba. Sajnos ezzel egy időben jelentek meg az iskolai elkülönítéseket célzó törekvések, sőt önálló cigány iskolák. Ezek általában rosszabb felszereltségű és infrastruktúrájú épületekben, zsúfoltan, az oktatás alacsonyabb szakmai minőségű tanárok irányításával történt. Ez után jelentek meg a kiegészítő osztályok, amelyekbe a cigány tanulók nagy számban vettek részt, ezekbe az osztályokba egyéni vizsgálat alapján irányították át a gyerekeket, de bebizonyosodott, hogy nagymértékben csak a származás határozta meg, hogy ki hova kerül. Ehhez a magas arányhoz hozzájárult az is, hogy a cigány gyerekek lényegesen kevesebb ideig jártak óvodába, például a 3 -6 éves gyerekek 83,3 % - , míg a megfelelő korú cigány gyermekek viszont csak 50% - a, ez nagyon nagy szakadék²⁰.

Itt szakadékként jelenik meg a város/falu kapcsolata is, hiszen a falusi iskolák oly mértékben maradnak el a városi iskolák felkészültségétől, hogy aki a falusi iskolában tanul, lehet átlagon felüli a teljesítménye, ámbár egy városi iskolában alig közelíti meg a közepes szintet. További problémaként jelent meg, hogy a magyarországi cigányság anyanyelve nem egységes, hanem az két részre szakad. Az egyik a romani a másik a beás dialektus, amelyhez

²⁰ KÁLLAI – TÖRZSÖK: 2005:32,33

még hozzájön a rumungro népcsoport, akik ugyan cigányok, de ők nem beszélik egyik dialektust sem. Kemény István 2003 – ban készült felmérése szerint az ország 7,7 százaléka vallotta magát romani dialektust, és 4,6 százaléka pedig beás dialektust mondták anyanyelvüknek. Ez az ország 12,3 % - a vallotta magát cigány anyanyelvűnek.²¹ Ez az adat az 1893 – as mért százalékhöz képest (21,2 %) drasztikusan csökkent 2003 – ra. Ugyanebben az évben mért adat az érettségi megszerzésére vonatkozóan országrészenként változik, a legmagasabb a Dunántúlon volt, itt 4,1 a 15 – 39 éves korcsoportban. A legjellemzőbb képzettség az első szakma megszerzése, sok esetben ez a főbb cél is. Összefoglalva a háború idején iskolázatlanok voltak, a mesteremberek tudták a mesterségüket, a zenészek tudtak zenélni, megélhetés szempontjából ez volt a legfontosabb. XXI század elejére a fiatalok 4,5 % - a elvégzi az általános iskolát, a középiskolát a '70 – es években 1,5 %, a '80 – as években 2 %, a '90 – es években 3 %, a 2000 – es években 5 % lett. A 2003 – mas kutatás alapján cigánygyerekek nem járnak óvodába, továbbá fogyatékosoknak fenntartott osztályokba kerülnek (kisegítő osztályok), a gyerekek 1,3 % - a szegregáltan jár iskolába, amelyekben jóval rosszabb az anyagi és személyi feltételek között tanulhatnak, mint nem roma társaik. Az megfigyelhető, hogy a roma családokban jobban támogatják a fiúgyermekek előrejutását, mint a lányokért. Erről bővebben a következő fejezetben szeretnék beszélni, a hagyományok és szokások számbavételénél. Oktatásbeli akadállynak tekinthető tehát a szegregált iskola, a szegénységgel azonosított tudatlanság, ami nem fedi a valóságot, továbbá az, hogy az iskola újratermeli azokat a szakadékokat, amit kikerülve onnan már nem lehet megszüntetni, így a marginalizálódás elkerülhetetlen. Ezek az adatok összevontak, nincsenek nemekre bontva, de nincsenek nagy eltérések a férfiak és nők képzettségi szintjét tekintve, ám a foglalkoztatási adatokból lehet következtetni. Úgy gondolom, hogy ezekre az okokra vezethető vissza a foglalkoztatottsági mutatók rossz aránya is. Mivel nem kapnak megfelelő felkészítést a munkaerőpiacra, így nem tudnak a versenyben, nem hogy helytállni, még versenyhelyzetbe sem kerülnek.

Foglalkoztatás

A cigányok munkaerő piaci helyzetére vonatkozó adatok szerint a népesség döntő többsége számára képtelenség belátható időn belüli munkavállalási lehetőség. A rendszerváltozás olyan csapdát állított a szakmunkában dolgozó embereknek, amelyet nem tudtak áthidalni. Megszűntek azok a szakmunkák, amelyekben a cigányok évtizedekig otthon érezték magukat. A rendszerváltás után úgy látszott, hogy stabilizálódott a cigányok

²¹ KEMÉNY 2003:41,90

foglalkoztatottsága, de ez egy kis része volt a teljes munkaidőben végzett, rendszeres keresetet nyújtó foglalkoztatottnak.²² Nem adtak az embereknek olyan perspektívát, ami biztosította volna arról, hogy stabil helyzetbe hozza a családokat. Ezek a lehetőségek inkább újratermelik a munkanélküliséget. Az is megállapítható, hogy a rendszerváltás igazi vesztesei a romák voltak, hiszen soha nem látott mértékben és ütemben szorultak ki a munkaerőpiacról. A romák minden szempontból a leghátrányosabb helyzetbe kerültek a szocialista nagyipar leomlása során, többségük az ország leghátrányosabb helyzetű, északi és keleti részein élt, ahol amúgy is a legjelentősebb volt a gazdasági visszaesés. Továbbá nagyon sokan ingáztak a nagyobb távolságokra is, így növelve a munkaerő költségeit. Mivel a romák megfelelő képzettség híján szaktudással nem rendelkeztek, így kevés hozzáadott értékkel bíró munkaerőnek számítottak, így velük kezdték az elbocsájtásokat. A cigányok mai foglalkoztatottságának kettő, egyaránt rendkívül jelentős problémája van. Egyrészt annak alacsony szintje állandósult, hogy rendkívül kevesen kapnak munkát, másrészt hasonló súlyú gond a foglalkoztatottság instabilitása. Érdekes, hogy milyen munkakörökben tudtak elhelyezkedni, a romák a XXI. század első évtizedeiben. Kertesi mérése szerint a romák által végzett fizetett munkák 2003 – ban a szakképzetlen mezőgazdasági munkaerő (napszámos), az építőipari munkás – köztisztasági munkás, illetve a szolgáltatási alkalmazott volt. Tehát láthatjuk, hogy a szakképesítést nem igénylő munkakörökben voltak leginkább foglalkoztatva²³. A nők foglalkoztatottsága '71 – ben 30, 3 míg 2003 – ban 16,3 % volt. Ez az arány megmutatja, hogy a cigány nők férfiakénál alacsonyabb mértékben rendelkeztek munkahellyel a szocializmusban. Ezt Janky a termékenységgel kapcsolja össze. A kutatások jól mutatják azokat a feltételezéseket, hogy a cigány nők többségének kilátástalan a munkaerő piaci integráció, ezért fektetnek nagyobb hangsúlyt a gyermekvállalásra. ²⁴ A stratégia idevágó része kiemelt célként tűzi ki, hogy a 20 – 64 év közötti népesség 75 % - a vegyen részt a *foglalkoztatásban*. A romák társadalmi – gazdasági helyzetében jelentős szakadék mutatkozik a többségi társadalom és a roma népesség között. A pozitív diszkrimináció alapján elérhetővé kell tenni a szakképzéshez, a munkaerőpiachoz és az önfoglalkoztatási eszközöket a romák számára.²⁵

Kertesi Gábor is a cigány családokban az átlagos gyerekszám szignifikánsan magasabbnak tartja (1,74), mint a nem cigány családoknál, Kertesi is ezt teszi „felelőssé” a

²² KEMÉNY – JANKY – LENGYEL 2004: 96.

²³ POLICY 2012: 9, 16 (Letöltve: 2014. Február. 6)

²⁴ JANKY 2005:139

²⁵ Nemzeti Társadalmi Felzárkózási Stratégia,2011

nagymértékű munkanélküliségéért.²⁶ Én ezzel a megállapítással nem értek egyet, hiszen azokból a szociálpolitikai támogatásokból, amit a gyerekek után kapnak nem elég arra, hogy egy hónapon keresztül eltartsanak egy családot. Azzal sem tudok egyetérteni, hogy az új közoktatási rendszer szerint 16 évre levitték a tankötelezettséget, hiszen ez újratermeli azokat a szakadékokat, amiket próbálunk kompenzálni. Hazánkban a nők foglalkoztatottsága alacsony, a cigány nőké pedig még alacsonyabb. A magyarországi kormányok a rendszerváltás után folyamatosan szerettek volna olyan kormányzati politikát megvalósítani, ami az integráció, és a kisebbségek elfogadása felé összpontosul így enyhíteni a különbségeket. Az *Antall –kormány* elismerte kisebbségnek a roma népességet (nemzeti/etnikai), és nem tett különbséget a jogkörök között. Először 1993 – ban indultak programok, amelyek a cigányokra összpontosultak. Ekkor került megalkotásra a kisebbségi törvény is, amelyet kétszer változtattak az elmúlt évek során. Cigány foglalkoztatási rétegprogramok indultak, de ezekben a programokban csak az vehetett részt, aki rendelkezett orvosi és hivatalos okirattal. A *Horn – kormány* (1994 – 1998) már kifejezetten céljának tartotta a cigányok megsegítését. 1995 – ben megszületett egy rövidtávú kormányprogram, amelynek a konkrét intézkedéscsomagja két évre rá készült el. Ebben a határozatban határozták meg a kisebbségi oktatás tartalmát, emellett szabályozta az anyanyelvű és a kétnyelvű oktatásra vonatkozó feladatokat. Ebben a ciklusban tartottak először parlamenti romanapot. A határozat egyetlen intézkedése az volt, hogy a cigánytelepek problematikájára kiírt projekt, de ezzel nem éltek az önkormányzatok. Az első *Orbán–kormány* (1998 – 2002) miután megnyerte a választásokat, minden területen új tervezeteket dolgozott ki. Ami eleve idővesztéssel járt. Az első saját határozata 1999 májusában kelt, amelyben az ösztöndíjprogramok, tovább tanuló diákok támogatása, és számának növelése, a munkavállalási lehetőségek megteremtése, és a roma közművelődési intézmények létrehozása szerepelt. Az I. Orbán kormány volt az első, amely kultúra területén célzottan cigányprogramokat támogattak. Szociális földprogramot is indítottak, amelyben vetőmagot és földet adtak a cigányoknak, így termelhetek maguknak. A Medgyessy kormány (2002 – 2008) „a jóléti rendszerváltás” programját hirdette meg, amely kiemelt feladatának tekinti a cigány ügyet. A miniszterelnök bukása után Gyurcsány Ferenc váltotta a posztot, aki először szólalt meg lovári cigány nyelven a parlamentben. A terve nagyszabású volt, hiszen számszerűsítette (796 telepről volt statisztikája) a cigány telepeket, amelyet fel akart számolni, több cigány értelmiségit szeretett volna bevonni a kormányzatba, továbbá ekkor

²⁶ KERTESI 1995 pp. 19-63.

indultak el a propaganda reklámok sugárzása is, ezzel az előítéleteket szerették volna csökkenteni. Két egymást követő ciklusban nem sikerült nagy változásokat elérni. Gyurcsány bukása után Bajnai Gordon vette át a helyét viszont itt a válságkezelésen volt a hangsúly.²⁷ 2010 – től ismét Orbán Viktor váltotta a miniszterelnöki székben. A II. Orbán – kormány, amely egy Roma Koordinációs Tanácsot hozott létre, a felzárkózás elősegítésére. A roma keretstratégiát 2011 májusában (a Magyar Unió elnökség alatt) fogadta el az EU Foglalkoztatási, Szociálpolitikai, Egészségügyi és Fogyasztóvédelmi Tanács. Ez alapján a tagállamoknak 2011 végére el kellett készülniük az a Nemzeti Társadalmi Felzárkózási Stratégiával, majd ezt továbbítani az Európai Bizottságnak.²⁸ 2011 novemberében ez a stratégia elfogadásra került, amelyben fontos célok kerültek meghatározásra. Többek között az aktív korúak munkaerőpiaci esélyeinek javítása, a gyermekek szegénységének csökkentése, a szocializációs és szociokulturális hátrányok leküzdése, ami számomra fontos a roma nők feltűnően magas továbbtanulási és munkaerőpiaci hiányainak csökkentése, továbbá a hátrányos helyzetű területek lemaradásának mérséklése. Ennek a stratégiának a révén 1000 roma nő képzése indult öt vidéki nagyvárosban. Mégpedig Szolnokon, Nyíregyházán, Szarvason, Miskolcon és Egerben. A programba olyan nők jelentkezését várták, akiknek legalább a 8. általános iskolai végzettségük megvan. Célcsoportjukba tartoznak azok a munkaerőpiacon jelenleg hátrányos helyzetben lévő roma nők, akik álláskereső vagy inaktívak, továbbá elavult szakmai végzettségűek.²⁹ Ez a képzés új perspektívát adhat a munkából kikerült nőknek. Bár ezzel kicsit szkeptikus vagyok, hiszen a munkavállalás nem könnyű egy romának ma hazánkban. Sajnos nem szívesen alkalmaznak romát, inkább adják egy alul képzett nem romának a meghirdetett állást, bár mindig vannak kivételek, de ezek igencsak példaszámba mennek. Az egészségügy az a terület, ami leginkább érinti a roma nőket. Talán ez az a terület, amely szenzitíven érinti a roma lakosságot.

Egészségügy

A roma nők egészségügyi helyzete nagyon aggasztó és sajnos itt is kevés adatot találunk erre vonatkozóan. Nem is szeretnék ennek nagy szerepet szánni a dolgozatomban, hiszen nem ez a téma foglalkoztat. De szükséges érinteni a témát, hiszen ez is szorosan kapcsolódik a helyzetfeltáráshoz. Ahhoz, hogy meg tudjuk nézni a roma nők egészségügyi

²⁷ www.origo.hu

²⁸ www.kormany.hu

²⁹ Türr István Képző és Kutató Intézet: <http://www.tkki.hu/page.php?pid=608> (Megjelenítve: 2014. Február.2)

helyzetét, szükséges komplexen látni a problémát. A roma lakosság egészségügyi helyzetéről folyamatosan készülnek kutatások, így számos adat áll a rendelkezésre, ami jól lefesti a cigány kisebbség egészségügyi helyzetét, a kommunikációjukat, illetve problémájukat.³⁰ Élettartamuk és megbetegedési arányuk sokkal magasabb a nem roma átlagnál. A legriasztóbb adat az, hogy átlagosan 10 évvel korábban haláloznak el, mint a többségi társadalom. Legjellemzőbb megbetegedések közé tartozik a daganatos megbetegedések, a szív és érrendszeri problémák, a tuberkulózis, illetve az alultápláltság. A mentális problémák is hatványozottan előfordulnak, amelyet a munkanélküliség és a rossz életkörülmények felerősíthetik. A roma nőknél nagyobb mértékben fordul elő csecsemőhalandóság, továbbá a spontán/művi vetélés, és a koraszülés is. A rossz egészségügyi állapotnak számos oka lehet. Többek között a korlátozott hozzáférés a szolgáltatásokhoz, kevésbé jutnak el szűrővizsgálatokra, nem tudják megvenni a gyógyszert, egészségtelen és hiányos táplálkozás, betegjogok sérelme, és a létminimum alatti jövedelmek a munkanélküliség miatt. Kimutatható, hogy a cigányok rossz egészségügyi helyzete és a szegénységi faktorok közötti összefüggés. A diszkrimináció a cigányok életében szinte minden területen megjelenik. Az egészségügyi ellátások terén sincs másképp. Előfordult, hogy az orvos nem megy ki a gettóba vagy a cigánytelepre, vagy esetleg a külön kórtermet rendeznek be a roma nők számára például a szülészetén.³¹ A roma nők esetében egészségügyi szolgáltatáshoz jutást nem csak ezek hátráltatják, hanem a hagyományok is. De erről a következő fejezetemben fogok bővebben írni. Az egészség megőrzése nem olyan fontos dolog, ami érthető egy sok szempontból kirekesztett csoportnál. A többségi társadalom a roma nők gyermekvállalással és fogamzásgátlással kapcsolatban tudatlanok, ámbár már sok erre koncentrálnó programot valósítanak meg. Itt nagy szerepet tulajdonítanak a védőnői rendszernek, hiszen ők közvetlenül találkoznak a várandós kismamákkal, és fiatal korosztállyal. Úgy gondolom, hogy a cigány népességnek az identitás jegyei magában hordozzák ezeket a szokásokat. A tradíciók szintén hátráltatják a betegek kivizsgálását vagy az egészséges életmód elterjedését.³² A cigány családok szokásait is végigkövethetjük így. Itt szót kell ejtenem a gyermekszülésről, hiszen ez is tradicionális hagyományokat követett. A gyermeket vállaló fiatalasszonyok aránya jóval nagyobb, mint a többségi társadalomban. A '90-es években a gyermekszületés

³⁰REGINA ALAPÍTVÁNY 2013:23

³¹REGINA ALAPÍTVÁNY 2013:24

³²REGINA ALAPÍTVÁNY 2013:24

száma az átlagtól jóval eltér az országos átlagtól, viszont a XX. századi gyermekvállalás már egyre inkább igazodik a környezet szokásrendjéhez.³³

Dolgozatomban csak felületesen érintem ezeket a témákat, amelyek az általam fontosnak tartott (és a dolgozatom számára kulcstémáknak tekintett) területekről adnak egy kicsi bepillantást a roma nők helyzetével kapcsolatosan. Érintettem az oktatást, a munkaerőpiacot, és egészségügyi helyzetét, továbbá sorba vettem a kormányok roma integrációs stratégiákat is. A jelenlegi roma generációnak már jobb életkörülményei kerülhetnek, mint a szülei és nagyszülei. De ennek elengedhetetlen feltétele az iskolázottsági szint minél magasabb elérése lehet. A magas iskolai szint három problémáját lehet kiemelni, az első az iskolába bekerülő cigánygyerekek nincsenek rendesen felkészítve az iskolai tanulmányok megkezdésére. Mindez mellé jön az a tényező is, hogy ha egy gyerek a képzetlenebb szülőkkel rendelkezik, előfordulhat az is, hogy nem alakul ki benne a meseolvasással és hallgatással kapcsolatos írásos szöveggel való megismerkedés.³⁴ Janky kutatása külön problémaként emeli ki az otthoni és az iskolai nyelvezet eltérését. Vannak még olyan családok, amelyek még vegyesen beszélnek a gyerekekkel, és a szóhasználat is eltérő. Harmadik oknak nevezi a cigány családokban a többi gyerektől eltérő otthoni kezelését. A többségi társadalom számára ez nagyon furcsa, hiszen a cigánygyerekeket hamarabb kapcsolják be a házimunkába, és ebből következően hamarabb tekintik őket az otthonukban önálló döntésre képes felnőttnek. Ez különösen így van a lányoknál, ez óvodában előnyt jelent, hiszen nem kell folyton mellettük lenni, viszont ez az iskolában már akadály lehet, hiszen él az a sztereotípa, hogy a lányok pár évvel hamarabb szülnek. A rendszerváltás óta gyökeresen más munkaerő piaci helyzettel néznek szembe, mint a hiánygazdaság idején. A cigányok az 1980 – es évektől lemaradtak a népesség átlagos képzettségi szintjétől, így nem sok esélyük volt a segédmunkán kívül más szaktudást nem igénylő munkakörök betöltésére. Az általános iskolát elvégző lányok számára nem jelentkezik igényként a továbbtanulás kényszere, 14 -15 éves korban már anyák a lányok.³⁵

Az *egészségügy* területén is rossz a helyzet európai szinten. A többségi népesség és a kisebbség között is nagy eltérés látható. A roma emberek várható élettartama 10 évvel kevesebbre becsülhető, mint a többségi társadalomé, továbbá magas a csecsemők halálozása is a romák köreiben. Sajnos a roma gyerekek halálozási aránya is magas, 2 – 6 szor

³³ JANKY 2005:8

³⁴ JANKY 2005:14

³⁵ JANKY 2005:15,16

magasabb, mint a többségi társadalomban. Abban látják a problémát, hogy hátrányos megkülönböztetés éri a romákat az egészségügyi szolgáltatások területein. Ezért specifikusan olyan programokban határozzák meg a stratégiákat, amelyekben a szociális és az egészségügyi szolgáltatásokhoz való hozzáférést tüntetik fel elsődleges prioritásként.³⁶

Láthatjuk, hogy a roma nők többszörösen hátrányos helyzetben vannak életük során. Először az iskolai pályafutásuk alatt (általános, közép - és ha úgy alakul felsőfokú oktathatási intézményben), majd a munkaerőpiacon, az egészségügyben és a családban is. Többfeladatokat terhelik, hiszen meg kell állni a helyüket a családban, a munkahelyen és nyújtani kell azt az attitűdöt, amit a társadalom elvár a nőktől általában, emellett nehéz feladat megőrizni az identitását. De mi is az identitás? A következő fejezetemben ezzel szeretnék foglalkozni.

Identitás

A magyarországi kisebbségi csoportok és a csoportok elit tagjainak nemzetiségi-etnikai identitástudata rendkívül nehezen megfogható jelenség, de a nyelv és a kultúra a két leginkább szemléletes eleme ennek az identitástudatnak. Az asszimiláció nem lehet eszköz a problémák megoldására, hiszen épp a nemzetiségi csoport - jelen esetünkben a cigány nemzetiség – kulturális vonásait, nyelvi, zenei, és művészeti beolvasását jelenti a befogadó társadalomba. A cigányoknál az identitástudat problémát jelent, hiszen nincs egységes cigány identitás a három népcsoport már - már idegenként kezelik egymást. *Természetes asszimiláció* jön létre eltérő kultúrák együttélése során, ilyenkor bizonyos idő elteltével, a kultúrák keveredésével, illetve a domináns kultúra és nyelv előtérbe kerülésével a kisebbség fokozatosan elveszti azokat a jegyeket, amelyek elkülönítik a többségi társadalomtól. Ennek egy jó példája a vegyes házasságokból született gyermekek, de hiába beszélnek a szülők anyanyelvét, a domináns a többségi társadalom nyelve lesz a gyermek életében. Hiszen ezt használja az iskolában, és élet szinte minden területén.³⁷ Magyarországon három nagy csoportját különböztetjük meg a cigány nyelvnek, amely egyben a roma népességet is három nagy csoportra osztja. A „*rumugrók*” (akik magukat magyar cigánynak, zenész vagy muzsikás cigánynak mondják). A magyar cigányok (romungrók), a vándorlás első hullámában érkeztek, és kb. a 16–18. században telepedtek le, ők nem beszélnek a roma nyelvet. A második csoport az „*oláh cigány*” - ok (magukat romának, vagy romnak mondják) elsősorban nyelvészeti leírások szerint, Románából érkeztek, a 19. sz. végén. A harmadik

³⁶ Nemzeti Társadalmi Felzárkózási Stratégia, 2011.

³⁷KENDE - KOSZTANDINIDISZ - SZILASSY 1999 79, 92

csoport „beás” cigányt (két nyelven beszélő magyarul és cigányul) akik, körülbelül 200 éve élnek hazánkban, és a román nyelv egy archaikus formáját beszélik³⁸. Hazánkban úgy gondolom, hogy az *amalgamációs* asszimiláció jellemző, hiszen egyre növekvő a vegyes házasságok cigányok és nem cigányok között, és az ezekből született gyermek. Az így született gyermekek hordozzák mindkét kulturális jegyeket, így kettős identitással rendelkeznek. A nyelvet így meg lehet őrizni, a kultúrát pedig tovább vinni. Így talán enyhülhetnek az előítéletek, lazulhatnak a többségi értékítéletek, és a hatalmi konfliktusok, csökkenhet a diszkrimináció hazánkban.³⁹ Ezek után szeretnék áttérni a roma nők szerepére a cigány családokban. A cigány családoknál a nők feladata az egész család egészségének ellenőrzése, illetve a roma nők intézkednek hivatalos ügyekben. Sok esetben a nők saját egészsége a szokás miatt háttérbe szorul. A családokban nem szokás nyíltan beszélni a szexualitásról, illetve a férfiak jelenlétében női problémákról, női dolgokról. Így nem sok felvilágosítást kapnak a fiatalok, ha csak nem a család idősebb nő vagy férfi tagja fel nem hívja rá a figyelmet. A roma lányok (hajadon) szűzen mennek férjhez, legtöbbször ezért házasodnak meg korán. A lányokat gyermekkorukban elkezdik felkészíteni a házasságra, korán tanulnak főzni, illetve a gyereknevelésbe is bele kell, hogy tanuljanak.⁴⁰ A cigány nő volt korábban az összekötő láncszem a befogadó ország kultúrája és a saját társadalma között, minthogy sok csoportnál az ő hatáskörébe tartozott a napi szükségletekről való gondoskodás. A XIX. század óta a cigány nők a féktelen szenvedély szimbólumai is. Az asszonytól elvárják, hogy érintetlenül lépjen be a házasságba. A válások ritkák, de gyakorta előfordulnak ismételt, hosszabb különélések.⁴¹ A lányok haját rendes körülmények között semmiképp sem szabad levágni. A legtöbb fiatalasszonynak csípőig érő fekete haja van. Ám sohasem hordják szabadon leengedve, hanem kontyba kötik, és az illetlen tekintetek elől kendővel fedik el. A cigány nő alárendeltsége a férfinak nem csupán a társadalmi élet formális mozzanataira szorítkozik. A lány társadalmi státusa születésétől kezdve lehetetlenné teszi, hogy a roma társadalmi életnek ugyanolyan teljes és megkérdőjelezhetetlen résztvevője legyen, mint a fiú.⁴²

Nem szeretnék a részletekbe belemenni, hiszen a dolgozatom szempontból a felsorolt szokások a legfontosabbak. Egy meghatározó gondolattal szeretném ezt a fejezetet befejezni,

³⁸ KEMÉNY – JANKY – LENGYEL 2004: 38

³⁹ Iskolai jegyzetek

⁴⁰ REGINA ALPÍVÁNY 2013:25

⁴¹ RAO, 1996 (megjelenítve: 2014. Április. 14)

⁴² STEWART 1993: 208, 217

ami a dolgozatom hipotézise is egyben, amit Aparna Rao fogalmazott meg és ez a női szerepeket a legjobban jellemzi:

"A bölcsőtől a sírig a nő a rom (férfi, ember) rabszolgája marad. Gyermekként engedelmeskedik az apjának; mint fiatal lány, engedelmeskedik az apjának és a fivéreinek; feleségként engedelmeskedik a férjének; ha megöregedett, engedelmeskedik a gyerekeinek. Egész életén át engedelmeskedik azoknak az asszonyoknak, akik az anyja lehetnének."⁴³

IV. Amerikai nők feminista mozgalmi

Az interszekcionalitás fogalmát Kimberly Crenshaw feminista jogász nő honosította meg, annak megjelölésére, hogy a szociokulturális hierarchiák és hatalmi relációk, az etnikai vagy nemi rezsimok kölcsönhatásban vannak egymással. A fogalom használói fontosnak tartják annak vizsgálatát, hogy az kölcsönhatásba kerülő kategóriák, hogyan befolyásolják egymást. Az interszekcionalitás elméleti koncepciója a feminista ismeretelméletében az 1990 – es években állt össze, mert a nemzetközi feminista mozgalmakban mélyreható változások mentek végbe, hiszen egyrészt megjelentek az afroamerikai feminista mozgalmak, és megfogalmazódott a harmadik világbeli, posztkolonialista gender kritikája a nyugati fehér nők etnocentrizmusával és rasszizmusával. Nagyon sok esetben párhuzamba kerülnek a roma polgárjogi mozgalmak és az afroamerikai polgárjogi mozgalmak. A '90 – es években, hazánkban is megindult az emberi jogok követelésén alapuló roma polgárjogi mozgalmak, amelyek nagyon sok hasonlóságot mutatnak az amerikai fekete polgárjogi, anti - diszkriminációs érvrendszerével. A nők részvétele és a gender⁴⁴ témák megjelenése a roma politikai mozgalomban és civil szervezetekben nagyon hasonlít a fekete polgárjogi mozgalmak női aktivistái által leírt tapasztalatokhoz legfőképpen transznacionális szinten. Tehát igyekeztünk mindent átvenni a Nyugattól, ami nem baj, de figyelniünk kellene, hogy ne mindent másoljunk, hanem törekedjünk az önállóságra is. Hooks⁴⁵ szerint a nyugati feministák számára hosszú ideig a hatalmi hierarchia alapját a férfiak és a nők közötti különbségtétel képezte. A nyugati feministák szerint a probléma a patriarchális uralomban gyökerezik, ezért ha megszüntetjük a társadalmakba beágyazódott szexista elnyomást, akkor

⁴³ RAO 1996 (megjelenítve: 2014. Április. 14)

⁴⁴ Egy-egy intézkedés meghozatalakor a döntéshozóknak tekintett el kell lenniük a nők és férfiak eltérő társadalmi szükségleteire.

⁴⁵ Bell Hooks, Afroamerikai feminista

majd ez megszünteti a hatalomgyakorlás minden formáját.⁴⁶ Felhívja a figyelmet arra is, hogy ez egy ellentét, amelyben a gyengéket a nők képviselik, az erőseket a férfiak, és vannak statikus szerepek, amelyek a hatalommal bírók és a hatalmat nélkülözők, így hierarchikus viszonyokat rögzítenek. A afroamerikai női aktivistáknak és teoretikusoknak, valamint a harmadik világbeli nőknek egyaránt nagy szerepük volt és van továbbgondolni a feministák által konstruált patriarchális elnyomást. A fekete és más színes bőrű feminista csoportok az uralom különböző hordozóinak – nem, faj/etnicitás, osztály – és azok összetett kapcsolatrendszerének elemzésére hívták fel a figyelmet.⁴⁷

Az eddigi roma kutatások során azokat a témákat dolgozták fel, amik sztereotípiákat erősítik, de ezekkel a tanulmányokkal csak részben értek egyet. Nagyon sok olyan tényező van benne, ami tovább erősíti az idejét múlt előítéleteket. A kutatásom szeretne egy olyan pozitív példát állítani, amely követendő lehet az eljövendő generációk számára. Szeretnék egy új fogalmat bevezetni a köztudatba, ami a „Blézer effektus” nevet fogja viselni. Ezt nem egy negatív fogalomként fogom használni, hanem azokra a törekvésekre fogok koncentrálni, ami azzal jár, hogy egy cigány nő ugyan úgy érvényesülni tudjon, mint a többségi társadalom női polgára.

Az afroamerikai nők mozgalmi és a roma nők mozgalmi között azokat a párhuzamokat látom, ami a származás miatti hátrányos megkülönböztetés személyes és belső harcait jelenti. Mindkettő csoportnak megvannak a maga harcai, amit ahhoz kell vívnia, hogy eljusson arra az elhatározásra, hogy tudja azokat a küzdelmeket vállalni, ami azzal jár, hogy karriert épít. Ezzel hordozni a származása miatti sérelmeket, a mindennapi sztereotípiákkal való konfrontálódást, és tud pozitív példát állítani a társadalom elé. Ezek a küzdelmek nem csak a külvilágnak szólnak. A kutatásom is ehhez kapcsolódik, olyan interjú alanyokat kerestem, amelyek döntéshozói pozícióban vannak vagy a társadalom fontos szerepét töltik be, és amin keresztül be tudom mutatni a roma nők küzdelmes útját a karrierépítés során.

Most szeretném a kutatásomat bemutatni. Kutatási módszeremnek a kvalitatív kutatás egyik alapvető forrását használtam az interjút, tehát egy általam kiválasztott társadalmi csoportot megtestesítő szereplőkkel készítettem narratív életút interjút. A narratív interjú több tízéves múltat tekint vissza, szülőanyja az „oral history”, amely a ’20 – as évektől kezdve erős politikai indíttatással forradalmasította a történelmi kutatásokat. Új forrást emelt be a történelmi

⁴⁶KOCZÉ 2010 (Megjelenítve: 2014. Február. 5)

⁴⁷KOCZÉ 2010 (Megjelenítve: 2014. Február. 5)

vizsgálódások fókuszába, az interjút. A narratív életinterjú elődje, az „oral history” kelet – európai mintára, olyan történelmi eseményeket és társadalmi csoportokat kutat, amelyekről nincs más hasonló jellegű forrás. Az interjúalanyok adatközlők, így elsősorban élmények felidézésén keresztül rekonstruálhatunk egy - egy kutatott témát. A narratív interjúm révén szeretném egy társadalmi jelenség individuális reprezentációját, szubjektív megélését elemezni. A keletkező szöveg egyszerre hordozza a felidézett múlt emlékeit és a jelen perspektíváját. Első szakasza a kapcsolatfelvétel, ahol körvonalazzuk azt, hogy mit szeretnénk kutatni, és egyúttal megkérjük az interjú alanyt, hogy a beszélgetést rögzítsük, a könnyebb feldolgozás miatt. A második szakasz az interjú, ahol megkérjük az alanyunkat, hogy mesélje el nekünk élettörténetét, majd hadjuk, hogy az elbeszélő maga alkossa meg a vezérfonalat. Az interjú további két részre oszlik, az egyik az élettörténeti nagy elbeszélés (főnarratíva), és az elbeszélés zárultával a narratív utánakérdezés zajlik. Az interjú harmadik, így záró része az interjú gépelése, ami kötött forma szerint történik.⁴⁸ A narratív interjúk során nagyon kellemes élményekkel gazdagodtam, akire példaként tudok tekinteni. A következő fejezetben összegzett interjúkon keresztül rendszerezem tapasztalataimat, amelyeket általam megadott szempontok alapján fogok összehasonlítani. Az interjúk alatt tegeződő viszonyba kerültünk, hiszen a roma népesség általában ebben a beszédstílusban beszél egymással. Az interjú alanyaim a döntéshozatal különböző szintjein dolgoznak vagy dolgoztak, továbbá kiemelném Mohácsi Erzsébetet, mert ő egy alapítványt vezet, de ez sem politikamentes.

V. Élettörténetek

Farkas Hermina

Első interjúmat *Farkas Herminával* készítettem el, aki az otthonában fogadott. Hermina most Budapesten a VII. kerületben lakik családjával, de egy kisvárosban, Abonyban nőtt fel. Zenész családból származik, így ismeri a hagyományokat. Hárman vannak testvérek.

Hermina családja együtt lakott; az apjának a testvérével laktak közös udvarban, így a családtagok összejártak főzni, sütni. A nagybátyjának a gyerekei ugyanolyan korúak voltak, mint ők, így úgy nevelkedtek fel, mint az édestestvérek, elbeszélése szerint az iskolában kijavították őket, hogy valójában nem édes-, hanem unokatestvérek. Anyjától, nagynénjétől és

⁴⁸ KOVÁCS 2007:269

nagymamájától látott viselkedési formákat hozta magával, számára ezek voltak a követendő példák. Azt tanulhatta meg tőlük, hogyan kell feleségként, asszonyként viselkedni a háznál, mik a női feladatok és mi a nő szerepe a családban. Hermina kezdettől fogva természetesnek tekintette, hogy iskolába jár. A családban ez egyértelmű volt. Tudta, hogy ő egy kicsit kilóg a sorból, mert különcebb volt a vele egykorú lányoktól. Szeretett elvonulni, olvasni, dokumentumfilmeket nézni, nem dohányzott, és nem volt gyerekszerető típus. Nem szeretne volna azt a viselkedését követni, ami a körülötte élő korabeli lányokat jellemezte. Egyet tudott, hogy ő tanulni akar. Általános iskolában a tanárok, elmondása szerint, mindenben, amiben lehetett szerepeltették, így ment énekelni, verset mondani, majd tanulmányi versenyekre is járt. Majd ezt követte a középiskola, számára egyáltalán nem volt kérdés, hogy továbbtanul-e. Felvételizett a Színművészeti Egyetemre, de a harmadik rostán kiesett, ez nagy elkeseredés volt számára, mert színésznő szeretett volna lenni. Kis idő múlva úgy döntött, hogy felvételizik a budapesti tanítóképzőbe, ahova fel is vették. Itt találkozott két lánnyal, akik szintén romák voltak, ez a barátság még most is tart. Egy év után megismerkedtek valakivel, aki több ösztöndíjat ígért nekik, ha képzést váltanak, így Hermina átjelentkezett politológus szakra. Másoddiplomáját már Pécsen szerezte meg. Közben férjhez ment és megszületett az első fia. Herminának szerencsés módon nem volt konfliktusa a származása miatt, viszont kapott érdekes kérdéseket nem roma emberektől. Az interjú alatt egy történetet emelt ki, ami a főiskola ideje alatt történt meg vele. Történt Herminával egyszer, hogy egy jómódú nem roma lány megkérdezte Herminát és barátnőit (akik szintén romák voltak), hogy **„nem rossz nektek, hogy cigányok vagyunk?”**. Aztán ez a lány kifejtette, hogy azért nem szereti a romákat, mert munkanélküliek. Mivel nem szeretett erről kívülállókkal vitatkozni, ezért röviden válaszolt majd faképnél hagyta a lányt.

Hermina tanulmányai alatt dolgozott a Roma Polgárjogi Irodában Horváth Aladárral (akitől sokat tanult szakmailag és emberileg egyaránt), majd évekig vezette a Roma Magazin, amit nagyon élvezett, hiszen a szülőfalujában mindenki látta, hogy hol dolgozik. Sosem titkolta el származását, nem csinált ebből problémát, a mesterképzésen is egyedül volt nő és roma. Egy ideig a Szociális és Munkaügyi Minisztérium munkatársa volt, itt oktatási programokkal és különböző telep felszámolási programokkal foglalkozott. Ennek az időszaknak, elmondása szerint, minden percét élvezte.

Néhány hónappal a 2014-es választás előtt felkérte a Magyarországi Cigány Párt, hogy vegyen részt a munkájukban, illetve a kampányban, amit nagy megtiszteltetésnek érzett. Ezzel egy időben felkérte egy iskola, hogy legyen náluk főállásban történelem szakos tanár. A két

helyen nem tudott volna egyszerre dolgozni, így mérlegelés után a tanári állás mellett döntött. Úgy érzi, hogy jól, mert így szakmailag többet fejlődhet. Testvérei is képzetek, a bátyja tovább vitte az apai örökséget, a zenét, húga pedig vallástörténész lett. A húga nehezebben élte meg a romaságát, és több konfliktusba keveredett emiatt, Hermina úgy fogalmazott: **„Én egy szerencsés csillagzat alatt születtem”**. Hermina úgy gondolja, hogy amit kapott a gyerekkora során, azt kell megőriznie és tovább vinnie. A hagyomány azt jelenti számára, hogy roma nőként kell megtalálnia szerepét a munkájában és otthon is. Szeret dolgozni, és élvezni, hogy a szakmai tudását tovább adhatja másoknak. **„Egyszerűen szeretem megélni a mindennapokat. Egyszerűen boldoggá tesz, hogy anya vagyok, feleség vagyok minden, ami, amit kapok az úgy jó érzéssel tölt el. S ez alatt értem azt is, hogy dolgozok egy iskolában, hazajövök és vár itthon engem meleg otthon”**. Úgy vélem, ez a gondolat mindent elmond arról, hogy roma értelmiségi nőket képes volt megvalósítani a céljait.

Hermina korábban nagy szakadékokat látott az oláh és a romungró családok hagyományai között is, ám véleménye szerint ez a különbség kezd minél inkább elmosódni.

Mohácsi Erzsébet

Második interjúmat **Mohácsi Erzsébet**t a CfCf Alapítvány elnökével készítettem el. Erzsébet a hétvégi kikapcsolódását szakította meg, hogy elkészíthessem vele az interjút. Egerben az egyik wellness hotel kávézójában beszélgettünk, nagyon készséges és segítőkész volt. Erzsébet egy Hajdú-Bihar megyei községben, Bedőn nőtt fel. Ez a falu inkább románok és magyarok által lakott település, és csak csekély mértékben élnek ott romák. Ő oláh cigány családból származik, a szülei először az romani nyelvet használták otthon; hatan vannak testvérek, öt lány és egy fiú.

Erzsébet élettörténete „egyszerű”-nek látszik. Szülőfalujában járt általános iskolába, ami román nemzetiségű iskola volt, így tanultak román nyelvet is. A gyerekkorára úgy emlékszik vissza, hogy nagyon jól telt; szeretett iskolába járni, sok gyerek vette körül, és nem vették észre, hogy szegények lettek volna. A szülei nem tanították meg nekik a romani nyelvet, mert számukra gondot okozott az iskolai tanulmányaik során az, hogy nem tudtak magyarul, így nem szerették volna gyerekeikre ugyanezt a terhet rakni. Erzsébet Hajdúszoboszlón érettségizett le, majd Budapestre került a tanítóképzőbe. A főiskolán nappali tagozatos volt, mellette a Józsefvárosi Tanodába járt gyerekeknek foglalkozásokat tartani, eközben felvételizett a hajdúböszörményi főiskolára is, szociálpedagógia szakra, ahova fel is vették. Így Budapesten nappali tagozaton tanítónőnek tanult, délutánonként dolgozni járt a

Józsefvárosi Tanodába, hétfévente pedig Hajdúböszörménybe járt a főiskolára, ahol szociálpedagógiát tanult. Amikor megszerezte a második diplomája, megkeresték Pécsről, mert akkoriban indult el a Romológia szak első évfolyama. Így ide is jelentkezett, majd még ezt a szakot is elvégezte. Három diplomával a kezében vágott neki a nagybetűs életnek. Ennek a szaknak azért örült kiváltképp, mert rá volt kényszerítve arra, hogy lenyelvvizsgáljon, továbbá jobban megismerhette a roma kultúra sajátosságait.

Erzsébet családjában nem tartotta meg az oláh cigány hagyományokat, de ismerték őket. A családban szinte mind a hat gyermek vegyes házasságot kötött, kivétel ez alól Erzsébet legidősebb nővére, aki a híres nép és folktáncoshoz ment férjhez, Balogh Bélához. A szülei nem tartották fontosnak, hogy roma legyen a párjuk, elfogadták azt, akit ők választottak. De úgy gondolja, hogy mindez hozzáállás kérdése, nemcsak a környezeten múlik, hanem azon is, hogy milyen a gondolkodása az egyénnek, vagy a családnak. Erzsébet romológián sok olyan könyvet, tanulmányt olvasott, amivel nem értett egyet, mert a személyes tapasztalata, véleménye más volt.

Két olyan nagy konfliktust említett, ami rányomta a bélyegét a gimnáziumi éveire. Hajdúszoboszlóra akkoriban nem sok roma tanult a gimnáziumban. Volt egy fiúbanda, aki kiszúrta magának a cigányokat, majd amikor Erzsébetet is meglátták, elkezdtek „cigányozni”. Már akkor is jól kezelte ezeket a helyzeteket, így az egyik fiút a bandából akkor kapta el, amikor semleges terepen találkoztak, tehát az iskolán kívül, és vonta felelősségre. A sors furcsa fintora, hogy később ez a fiú lett az egyik legjobb barátnőjének a férje. A másik ilyen konfliktusa már jogvédő korában érte, amikor nem engedték be őt és a barátnőjét a Zöld Pardonból. Ez abban az időben történt, amikor az országból tömegesen települtek ki a romák Strasbourgba. Ez nagyon megrázta, mert gyakran jártak erre a szórakozó helyre és ismerte a tulaját. A kidobók eléjük álltak, amikor is be akartak az egyik alkalommal menni: **„*azt mondták, hogy ti nem mehettek be, mert, hogy miért, mert, hogy tudjuk, hogy a cigány lányok lopni járnak ide*”** és **„*menjetelek Strasbourgba szórakozni*”**. Majd a biztonsági ember megragadta a barátnőjének a kezét, és lelökte őt a körülbelül 10 fokos lépcsőről, akkor Erzsébet is odaugrott és őt is lelökték ugyanazzal a lendülettel. A történetek után körbementek és a másik bejáraton megkeresték a főnököt, és természetesen perrel fenyegették meg. A hely főnöke sűrűn elnézést kért, de Erzsébet és a barátnője ügyvédhez fordultak. Végül sikerült peren kívül megegyezni a két félnek, így Erzsébet és a barátnője kaptak egy egy VIP belépőkártyát, továbbá hívhattak egy fellépőt, akit a Zöld Pardon fizetett. Így történt meg, hogy „Bódi Guszti és a fekete szemek” koncert volt a Zöld Pardonban. Erzsébetet ez elég

rosszul érintette, de megnyugtatta magát azzal, hogy az ügy végére járt. Sajnos sokan nem teszik ezt meg, a **„egy fiatal ilyen könnyen ki lehet penderíteni, mert cigány.”**

A szülei nem tartották fontosnak, hogy megismerjék a roma hagyományokat; az apja sosem énekelt otthon, de tagja volt a bedői román néptáncegyüttesnek. A különbségek megvoltak az oláh és a romungró cigányok között ezt tudta, de a beásokról csak akkor hallott, amikor Pestre felkerült. Felnőtt korában ismerkedett meg a Magyarországon jelenlévő két csoporttal, az oláh és a romungró cigányokkal. Az autentikus cigány zenét is csak akkor ismerte meg, amikor a nővére Balogh Béla felesége lett. Erzsébet egyáltalán nem tud táncolni, ahogy ő fogalmaz, a **„Én vagyok a sztereotípiák élő cáfolata”**. Passzívan ugyan része volt ennek a kultúrának, de azt egy percig sem bánja, hogy nem ebben nőtt fel. Mindezt azzal magyarázta, hogy nagyon sok olyan hagyomány és szabály van, amivel nem ért egyet, a családban (sógorának a lánya) példáján keresztül látta meg a hagyományok negatív oldalát. **„Akkor is meg lehet élni, hogyha az ember nem erőlteti meg ebben magát, tehát nem ezektől a külső formáságoktól lesz valaki oláh cigány.”**

Erzsébet nem erőltetné ugyan a nemzetiségi oktatást, viszont annak lehetőségét nagyon fontosnak tartja. Úgy gondolja, fontos, hogy a felnövekvő generáció számára, hogy megismerhesse a kultúrát. Párválasztásánál sosem volt elsődleges szempont, hogy roma párja legyen. Sosem volt konfliktusa abból, hogy a párja nem roma.

Dr. Véberné Rostás Krisztina

A harmadik interjúmat Dr. Véberné Rostás Krisztinával az Eszterházy Károly Főiskola Roma Szakkollégiumának az egyik rendezvényén készítettem el, ahol Krisztina meghívott előadóként volt jelen. Krisztina a Belügyminisztérium személyügyi főosztályának civil kapcsolati osztályán dolgozik, roma referensként több mint 10 éve. Az Eötvös Loránd Tudományegyetemen szociálpolitikus illetve politológus szakokon végzett. Egy Borsod megyei faluból, Ároktőről származik, amely közel helyezkedik el Heves megyéhez. Krisztina halmozottan hátrányos helyzetűnek mondható, hiszen amellet, hogy roma és nő, fogyatékos, ún. balkézcsökkevényes fejletlenséggel született, de ez nem akadályozza meg a mindennapi élet megélésében. Szegény körülmények között nőtt fel, de ez elmondása szerint megtanította az életre. Nem volt villanyuk, és földes házból, két minisztériumnak is meghatározó munkatársa lett.

Az általános iskolában felső tagozatában szembesült azzal, milyen hátrányok következnek abból, hogy testileg fogyatékos. Korábban legalább ugyanúgy teljesített mindent, mint egészséges társai, viszont 13–14 éves korában szembesülnie kellett azzal, hogy egy fogyatékos embernek milyen nehézséget okoz a továbbtanulás. Első tervei között szerepelt a szakközépiskolában vagy a szakmunkásképzőben történő továbbtanulás, de ott a gyakorlati képzést nem tudta volna teljesíteni, hiszen egészségi állapota nem tette lehetővé az olyan képzések teljesítését, mint például a varrónő, vagy a gyors- és gépíró. Meghatározó személy Krisztina életében az édesapja volt, aki egyedül nevelte fel, viszont mindenben mellette állt, és támogatta őt. Apja volt az első a Borsod megyei faluban, aki a romák közül középiskolába járt. Édesapja mindig arra tanította, hogy **„attól, hogy az ember egy kézzel él, ugyanolyan ember, mint bárki.”** Így ő volt az, aki keresett neki iskolát, sok mindenre megtanította, ami az élethez kell.

Az iskolakereséssel sok gond volt, először Budapestre egy mozgássérült kertészeti szakiskolába ment felvételizni, de az apja nem engedte, hogy oda menjen, hiszen nem tudta elképzelni, hogy évekig virágot fog kötni, és kapálni fog egész életében, más sorsot szánt volna neki. Krisztina végül nem ment továbbtanulni nyolcadik után, egy év kihagyással fevételizett a mezőcsáti gimnáziumba. Ez alatt az egy év alatt a helyi könyvtárban sokat olvasott. Apja mindig mondta neki, hogy **„belőle biztos lesz valaki, mert sokat olvas”**. Az otthon töltött egy év alatt sok munkahelyet, gimnáziumot, szakközépiskolát megkeresett, hogy legyen lehetősége a fejlődésre. Ezekre a helyekre stoppal járt, mert annyi pénze sosem volt, hogy busszal tudjon utazni. Egy év és megannyi próbálkozás után elment a Miskolci Egyetemre, ahol emlékei szerint egy idősebb úr fogadta, és ott elmondta, hogy **„hiszek abban, hogy abból a cigánytelepből, amiben élek, és abból a szegénységből, amiben élek, egyetlen kiút van: az pedig a tanulás.”** Magával vitte az összes olyan elutasító levelet, amelyet a munkahelyektől és az iskoláktól kapott, hogy bizonyítsa, van benne akarat, és kitartás, csak esélyt nem kap sehol sem. Ez az úr segített volna neki, keresett is neki diákmunkát, ami mellett tanulhatott volna. A hazaút során bement a Mezőcsáti gimnáziumba, ahol éppen felvételi volt, ebben az iskolában már harmadjára volt bent, az igazgató már ismerte. Az igazgatónak elmesélte, hogy mi történt vele, hogy hol fog dolgozni, majd kapcsolatba lépett az igazgató azzal az emberrel a miskolci egyetemről, akinél bent volt, így felvették a Mezőcsáti Gimnáziumba.

A gimnáziumi tanulmányai nehezen indultak, az iskolából mindig elkésett, mert vagy stoppal, vagy biciklivel tette meg naponta azt a 10 km-t ami elválasztotta Ároktőt

Mezőcsáttól. Nem volt füze, tolla, könyve szinte semmije, a tanárai nagyon sokat segítettek neki abban, hogy el tudja végezni az iskolát. Kapott végül írószereket, füzetet, bérletet, önkormányzat segítséget az iskolába járáshoz. Krisztina úgy gondolja, hogy a pedagógusnak nagyon nagy szerepe van abban, hogy egy gyermek hová jut el, és hogy milyen jövője lesz. Ő 11. osztályos korában megpályázott a Soros Alapítványnál egy ösztöndíjat, ami a gimnáziumban tanuló roma fiataloknak szólt. Később Krisztina ugyanettől az alapítványtól támogatást kapott egy egyetemi előkészítő-tanfolyam elvégzéséhez. Ennek segítségével elkezdhetett készülni az egyetemi felvételre, így minden szombaton részt vett egy egyetemi előkészítőn az ELTE-n. Elsőre felvették az ELTE szociálpolitika szakára. Egyetemi évei alatt is nehéz volt a sorsa, mint a gimnázium alatt; bár ekkor is dolgozott, nagyon sokszor nem volt mit ennie, emiatt kórházba is került.

Krisztina mindig arra gondolt, hogy minél előrébb jut a tanulmányaiban, annál korábban tud segíteni magának és ki tud kerülni a putriból. **„Semmi más nem tud megmenteni, csak a tanulás.”** Krisztina úgy gondolja, hogy romaként is hosszú utat tett meg, nemcsak fogyatékosként, és elmondása szerint nagyon sok jó emberrel találkozott, akik segítettek neki elérni a céljait. Egyetemi évei során is nehezen élt meg, alig tudta kifizetni a kollégiumot, nem volt mit ennie, egy idő után beköltözött az egyik rendházba az apácákhoz, és őtőlük is nagyon sokat segítséget kapott. Majd megismerkedett Kállai Ernővel, aki szintén nagyon sokat segített neki. Az egyetem első évei alatt a MACIKÁ-nál kapott munkát, emellett azon a tanszéken kezdett el dolgozni, ahol tanult. Így megtudta szerezni magának a jegyzeteket, könyveket, amire szüksége volt a tanulmányaihoz. Egy idő után, amikor már megtudta tenni, visszaköltözött az ELTE kollégiumába, ahol nagyon sokat tanult a nem roma diáktársaitól, akik emlékei szerint nagyon szenzitíven álltak a roma kérdéshez.

Mindig nagyon fontosnak tartotta a származását hangoztatni, hiszen Krisztina szeretett volna pozitív példát állítani a többségi társadalomnak. **„Itt vagyok, tanulok, veletek vagyok, és be fogok illeszkedni, és olyan leszek, mint ti, vagy talán még okosabb.”** Harmadéves egyetemista korában bekerült az Oktatási Minisztériumba, egy egyetemi előkészítő projekt munkálataiban vett részt, és immár 12 éve dolgozik a közsférában. Az eltelt évek alatt több száz hallgatója és diákja volt, akiket felkészített a továbbtanulásra, emellett a Romaversitas munkatársa, majd a Szociális Minisztériumban háttérintézményében, a Nemzeti Család- és Szociálpolitikai Intézetbe kapott munkát és ott dolgozott mint szociálpolitikus. Ezt követően került a Belügyminisztériumba, ahol úgy érezte, hogy még többet tud tenni a hátrányos helyzetű emberekért. Az iskolai évek alatt több tanulmányt írt a romák és a rendőrség

helyzetéről, így ezzel kezdett el foglalkozni. Dolgozott a Tököli és a Rákospalotai börtönben is.

A Nemzeti Család-és Szociálpolitikai Intézetben roma szakértőként, a Belügyminisztériumban pedig roma referensként dolgozik, mindkét helyen romaüggyel foglalkozik. Krisztina úgy gondolja, hogy az integráció csak akkor lehet sikeres, ha a nem roma emberek kicsit közelebb engedik magukhoz a romákat, s ez által megismerhetővé válnak az emberek maguk. Álláspontja szerint a többségi társadalom tagjainak körültekintően kell viselkedniük a társadalom szegényebb rétegeivel szemben, így a cigányokkal szemben is. Krisztina legfontosabbnak az oktatást tartja, hiszen ez az a terület, amelyen mi romák sikereket érhetünk el, és ez az út, amely az elfogadáshoz vezet. A roma értelmiséginek szerinte nem az a dolga, hogy elfelejtse azt ahonnan jött, hanem az, hogy a megszerzett tudása révén megtartsa és megőrizze azokat a hagyományokat, amelyeket „őseink ránk hagytak”.

Nagyon fontosnak gondolja az identitás megtartását. Krisztina egyedüli cigányként volt jelen mindenhol, úgy az iskolákban, mint a munkahelyeken is, így mindig érezte, hogy nagy felelősség volt/van rajta. Úgy gondolja, hogy mindenhol nekünk, romáknak kell alkalmazkodnunk. Mindemellett minden roma hagyományt megtart (Karácsony, Húsvét) a családjában is, és a munkahelyen is, amit tiszteletben tartanak. Krisztina férje nem roma származású, és sosem volt ebből konfliktusuk. Krisztina szerint roma nőként sokkal nehezebb volt elfogadtatni, hogy tanulni akar, mint egy férfinak. Továbbá azt gondolja, hogy roma nőként nehebb a társadalmi elvárásoknak is megfelelni, illetve megfelelni azoknak a normáknak, amelyeket a többségi társadalom támaszt nem csak a roma nőkkel, hanem általában a nőkkel szemben is.

Osztolykán Ágnes

Negyedik interjúmat *Osztolykán Ágnessel*, a „Lehet Más a Politika” párt egyik meghatározó női politikusával készítettem el. Az interjúra a budapesti Képviselői Irodaházban került sor, ahol az irodájában fogadott a képviselő asszony. Ágnes a Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei Csengerben született és a mellette lévő Csengersimában nőtt fel, ahol a nagyanyával és a szüleivel lakott szerény körülmények között. A helyi általános iskolába járt, amit nagyon szeretett, és amit a második otthonának tekintett. Itt a tanárai nyomására vers- és mesemondó versenyekre járt, - főleg a humán tárgyakból volt erős - majd az egyik tanára felvetésére a budapesti Móricz Zsigmond Gimnáziumba felvételizett, ami egy Rózsadombi elit gimnázium

volt akkor. Így 360 km-re az otthonától kezdhette meg a gimnáziumi tanulmányait. Ez a családnak elég megterhelő volt, mind lelkiileg mind pénzügyileg.

Osztolykán Ágnes élethelyzeteiben bekövetkezett változásai összefüggtek a politikai élet váltoásaival. A rendszerváltás forгатában, vagyis éppen 1989-ben került fel Budapestre, ott volt a Köztársaság kiáltásánál is. Majd amikor a kollégiumok visszakérültek az egyház fenntartásába, a kollégiumból albérletbe kellett költöznie. A gimnázium folyamatos küzdelem volt számára, mert amit Csengersimában tanult, az úgy látszott, hogy itt nem elég, és így nagyon keményen kellett tanulnia annak érdekében, hogy felzárkózzon a többiekhez. Álma az volt, hogy majd ügyvéd lesz belőle. 1993 – ban érettségizett és felvételizett a Miskolci Jogi Egyetemre, ahol egy ponttal csak maradt le a felvételtől. A szülei biztatására felvételizett a Miskolci Egyetem '93 szeptemberében induló, az ország első politológus képzésére, amelyre fel is vették. Az egyetemen sok sérelem érte a származása miatt, hiszen Osztolykán Ágnes is cigány/roma származású. A gimnáziumi évek után egyértelmű volt számára, hogy azért szeretne dolgozni, hogy a roma emberek és gyermekeik jobban éljenek. Szülei annak idején mindent megtettek annak érdekében, hogy iskolába tudjon járni.

Amikor elvégezte az egyetemet, '98-ban még nem vállalt politikai szerepet, ezért a VIII. kerületi Józsefvárosi Roma Szolgálatnál középiskolás gyerekeket korrepetált, itt nagyon sok fiatallal találkozott. 1999-től a Soros Alapítványnál kezdett dolgozni program menedzserként. Itt roma integrációs ügyekkel foglalkozott, ekkor kezdett felállni a Nyílt Társadalmi Intézet, ahonnan másfél év után elküldték, mondván nagyobb esélye lesz valahol máshol jobb munkát találni. Eközben részt vett a „Malagyipe” (Találkozások) roma színház létrehozásában, ahol profi és amatőr színészek játszottak együtt. Itt számára nagyon élménydús éveket töltött el, és itt ismerkedett meg későbbi férjével, aki akkor jár a Színművészeti Egyetemre.

2002-ben a szocialista kormány zászlajára tűzte a roma integráció gondolatát, ekkor gondolta először, hogy tovább kell lépnie. Létrejött a Romaügyi Államtitkárság, amelynek Berki Judit lett a vezetője. Itt köztisztviselői posztot látott el, majd csalódások követték ezeket az éveket. Időközben férjhez ment és lett egy fia is. Amire nagyon büszke, hogy e pozíciója révén részt vehetett a Roma évtized program „dajkálásában”. Az interjú során elmondta Ágnes, hogy úgy gondolja, hogy a Roma évtized program hatására ébredtek rá az Európai Unió képviselői is a roma ügy fontosságára. Kimeri jelenteni, hogy a programnak köszönhető, mind a nagy civil donoroknak, mint a résztvevő országoknak, hogy ma Európai Roma

Integrációs stratégiáról beszélhetünk. Ez tulajdonképpen a bölcsője az egész európai roma ügynek, és azt gondolja, hogy ebben meghatározó szerepet látott el.

2009-ben kereste meg a „Lehet Más a Politika” nevezetű szervezet, akik megkérték, hogy olvassa el a programjukat, és gondolja végig, hogy hogyan tudna segíteni a munkájukban. Ágnes a programírásban és a programalkotásban látta a szerepét a párton belül. Majd rövid idő után kiderült, hogy nagyobb lesz a szerepe ennél és a 2010 –es választásokon már a fővárosi lista második helyén foglalt helyet. A kampány során főleg romaügyekkel és oktatásüggyel tette magát ismertté. A választásokon az LMP jól szerepelt, hiszen 7,3%-kal bejutottak a Magyar Parlamentbe. Innentől kezdve egy új korszak vette kezdetét az életében, hiszen ő második roma nőként ülhetett be a parlamenti patkóban. Ez ugyanakkor nagy felelősség is volt a számára: **„Még a legelején döntés született arról, hogy én leszek az, aki nem „disz cigányként” fog beülni az LMP – be, hanem egy bizonyos szakpolitikát kellene, képviseli. De ugye én arra is figyeltem, hogy mi az a szakterület, ahol leginkább lehet a roma integráció, a roma kérdés ügyeivel foglalkozni, és így jutottunk az oktatásra.”** – mondta az interjújában.

E négy év során az oktatási bizottság alelnöke volt, továbbá az az ő módosító indítványuk hatására valósult meg az, az hogy a3 éves kortól kötelező óvodai ellátást családi napköziben is el lehessen kezdeni. Egy dolgot gondol úgy, hogy rosszul csinált, mégpedig azt, hogy nem gyűjtötte maga köré a roma értelmiségi embereket, fiatalokat. Ágnes azt külön kiemelte, hogy nem hisz az etnikai alapon történő politizálásban. Elhangzott egy számomra nagyon fontos mondat az interjú során, hogy *„egy roma nő is válhat szakpolitikussá”*.

Az országgyűlési pályafutásában 2013 februárjáig 34 önálló indítványt, 160 közös indítvány nyújtott be, és 145 alkalommal szólalt fel a parlamentben. 2011-ben Ágnes a washingtoni külügyminisztériumban átvehette Hillary Clintontól a „Bátor nők” díját, a magyarországi romák integrációjáért végzett munkájáért. Az interjú közben meghatottan mesélt erről az utazásról, és elmondta, hogy a díjátadón az apja mondása lebegett a szeme előtt, mégpedig: „soha ne felejtsd el, hogy honnan jöttél”. Ágnes nem autentikus roma családból származik, ezért kezdetben nem volt erős kötődése a származásához, a hagyományokhoz. Ez később alakult ki benne, később szembesült azzal is, hogy bizonyos körökben nem tetszett annyira az sem, hogy nőként elmerte mondani a véleményét. A roma hagyományokban a nő szerepe egyelőre még alárendelt, még a családban is. **„Ha mi is nyitottak vagyunk és a társadalom is nyitottá válik felénk, akkor ott már lehet gondolatokat**

megváltoztatni.” – ragadt meg bennem ez a mondat az interjú során. Arra a kérdésemre, hogy milyen értékek fontosak egy nőnek ahhoz, hogy közszereplő legyen, két dolgot jelölt meg: a *stabil családi hátteret, a továbbá magabiztosságot és az önbizalmat*. A családi háttere azért, mert szülők és rokonok nélkül nem lehet végigcsinálni, főleg a gyermek születése után, az önbizalmat pedig azért jelölte meg, mert ha meg tud barátkozni az ember önmagával, és el tudja magáról hinni, hogy véleményformálónak válhat, illetve bizonyos szakterületen számít a véleménye, akkor ez sikerülhet is. Véleménye szerint ő szerencsés csillagzat alatt született, mert nem érték nagy atrocitások, illetve negatív élmények életpályája során. Persze kapott megjegyzést a származása miatt az általános iskolában, és az egyetemen is, „de ha egy bizonyos szintre lép az ember, akkor ott már a teljesítménye fontos és az, hogy hogyan tud a saját életében és a saját közösségében segíteni, ill. milyen érdeket képvisel”. Ágnes véleménye szerint Magyarországon a női kvótarendszer egyelőre még rendszeridegen dolog. A politikai kultúra most kezd ezzel barátkozni, viszont az LMP erre kifejezetten odafigyelt erre már a parlamenti frakció kialakításánál is. Ágnes úgy gondolja, hogy a legkomolyabban a nőügyi kérdéseket az LMP-s képviselőtársa Ertsey Katalin képviselte az elmúlt 4 évben. Volt szerencséje ezt Amerikában látni, és úgy gondolja, hogy küzdeni kell itt is azért, hogy a női kvótarendszer, és a nők másságából fakadó előnyt kovácsoló közéleti is szerep megszilárduljon.

Az interjúk minden esetben máshol készültek, Osztyolján Ágnessel a munkahelyén, Mohácsi Erzsébet a kikapcsolódását szakította meg az interjú idejére, Farkas Hermina az otthonában, Dr. Véberné Rostás Krisztina pedig egy egri rendezvény után állt a rendelkezésemre. Azt láthatjuk, hogy az interjú alanyaik nagy karrier ívet jártak be, hiszen szinte mindegyikük dolgozott vagy dolgozik döntéshozatali státuszban. Továbbá speciális helyzetű roma nőket sikerült kiválasztanom, hiszen mind a négy személy cigánytelepen nőtt fel, a szülők általában alacsony iskolai végzettséggel rendelkeztek, kivétel ez alól Krisztina, akinek az édesapja középiskolát végzett. A közös még, hogy mindenki a szocialista érában nőtt fel, és a négy személy közül három nem autentikus cigány családban. Kivétel nélkül mindenki számára a szülők voltak a példaképek, nagy küzdelem jellemezte a karrier utakat. A családok a cigányságon belül a magasabb státuszú csoportjába tartozó családok voltak, ez alól kivételt képez Krisztina, aki igen szegény körülmények között nőtt fel. A interjúalanyok közül Ágnes és Erzsébet már fiatal felnőtt - korában ismerkedett meg az autentikus roma hagyományokkal, amiket már jól ismernek. Hermina és Krisztina ebben nőtt fel, és amennyire lehet, tartják a tradíciókat is. Az interjú alanyaik közül háromnak csak a középiskolában

okozott gondot a származása, egy személy mondta azt, hogy neki semmilyen konfliktusa nem volt a származása miatt. Az életútjuk általában azért volt nehéz, mert szegények voltak és nem a származásuk okozott nekik gondot.

Farkas Hermina családjával együtt lakott, az apjának a testvérével laktak közös udvarban, így a családtagok összejártak főzni, sütni. Az anyjától, nagynénjétől és nagymamájától látott viselkedési formákat hozta magával, számára ezek voltak a követendő példák. Azt tanulta meg tőlük, hogy hogyan kell feleségként, asszonyként viselkedni, illetve mik a feladatok „a háznál”, és hol van a szerepe a családban. Hermina nagyon fontosnak tartja, hogy megteremtse a családjával mellett a meleg szerető otthonát, ami egy cigányasszonynak hagyományosan a feladata. Mindemellett a férje mellett szakmailag is kiteljesedhetett, hiszen akkor ment férjhez, amikor elvégezte a főiskolát, Hermina másoddiplomás politológus. Mindig kihangsúlyozta származását, és mindig büszke volt arra, hogy cigány. Kipróbálta magát újságírásban, műsorvezetőként, dolgozott a Szociális és Munkaügyi Minisztériumban, kipróbálta egy rövid ideig az aktív politikát (MCP színeiben), jelenleg egy iskolában középiskolai tanár.

Mohácsi Erzsébet egy oláh cigány családból származik és egy Hajdú – Bihar megyei községben lakott, amelynek a neve Bedő. Ez egy kis falu, ahol román kisebbség ugyanolyan arányban lakott, mint a magyar, és a cigány népesség alig érte el a 2 % - ot. A szülei először a romani nyelvet beszélték, ám a gyerekeket nem tanították meg, szándékosan nem, hiszen nem szerették volna, hogy az iskolában hátrányuk származzon ebből. Erzsébetnek öt testvére van, négy lány és egy fiú, akik közül több diplomával rendelkezik. Erzsébet életútja „egyszerű” - nek mondható, hiszen a tanulással nem volt soha gondja, három diplomával rendelkezik, és csak két említésre méltó konfliktusa volt származása miatt. Az egyik még a gimnáziumban, amikor egyedüli cigányként járt így célpontja lett fiúbandának. Jól kezelte ezt a konfliktust, mert akkor „kapta el” a vezéregyenységet, amikor az egyedül és semleges terepen tartózkodott. A másik már felnőtt korában érte, amikor egy szórakozó helyre a Zöld Pardonba nem engedték be. Ekkor is ügyvédhez fordult, és az ügy megoldódott ugyan, de eléggé megrázta, hogy a származása miatt ilyen atrocitás érte.

Dr. Véberné Rostás Krisztinával készült interjúm nagyon különlegesre sikerült. Az Egri Roma Szakkollégium egyik rendezvényén vettem fel a beszélgetést. Krisztina életében az interszekcionalitás a szó szoros értelmében előfordul, hiszen amellettt hogy roma és nő, testileg fogyatékos, ún. balkézcsökevényes fejletlenséggel született. A továbbtanulásánál

okozott ez nagyobb gondot, addig elmondása szerint nem akadályozta semm hátrány ebből adódóan. A gimnáziumi évei nehezen indultak, az iskolából rendszeresen késett, mert ezekre a helyekre stoppal járt, mert annyi pénze sem volt, hogy busszal tudjon utazni. Krisztina úgy gondolja, hogy romaként is hosszú utat tett meg, nem csak fogyatékosként, mindig kihangsúlyozta származását. Az egyetem első évei alatt a MACIKÁ – nál vállalt munkát, emellett azon a tanszéken kezdett el dolgozni, ahol tanult. Így megtudta szerezni magának a jegyzeteket, könyveket, amire szüksége volt. Harmadéves egyetemista korában bekerült az Oktatási Minisztériumba, egy egyetemi előkészítő projekt készítésében vett részt, és immár 12 éve dolgozik a közsférában. Megtartották mindkét minisztériumban, így a Nemzeti Család-és Szociálpolitikai Intézetben roma szakértőként, a Belügyminisztériumban pedig roma referensként dolgozik, mindkét helyen romaüggyel. Krisztinának fontos az identitás megtartása, továbbá minden roma hagyományt megtart. Úgy gondolja, hogy nem az a dolga a roma értelmiségnek, hogy elfelejtse amiből jött, hanem az, hogy a megszerzett tudása révén megtartsa és megőrizze azokat a hagyományokat, amelyeket őseink ránk hagytak.

Osztolykán Ágnes a munkahelyén fogadott, a Képviselői Irodaházban. Ágnes Csengersimában nőtt fel, itt végezte el az általános iskolát, majd Budapestre került a Móricz Zsigmond Gimnáziumba. Ágnes élethelyzetei a politikai élet nagy fordulataival változott. A rendszerváltás közepén, vagyis pontosabban '89 – ben került fel Budapestre, ott volt a Köztársaság kikiáltásánál. Ügyvéd akart lenni, de egy ponttal maradt le a felvételi ponthatártól, és így nagy hezitálás után ment politológiára. '98 – ban még nem vállalt politikai szerepet, ezért a VIII. kerületi Józsefvárosi Roma Szolgálatnál középiskolás gyerekeket korrepetált. '99-től a Soros Alapítványnál kezdett dolgozni program menedzserként. Itt roma integrációs ügyekkel foglalkozott, ekkor kezdett felállni a Nyílt Társadalmi Intézet, ahonnan 1,5 év után elküldték, mondván nagyobb esélye lesz valahol máshol jobb munkát találni. Eközben részt vett a „Malagyipe” – Találkozások roma színház létrehozásában. E közben férjhez ment, és született egy fia. 2002 – ben a Szocialista kormány zászlajára tűzi a roma integráció gondolatát, a Romaügyi államtitkárságon kezd el dolgozni. 2009-ben kereste meg a „Lehet Más a Politika” nevezetű civil szervezet, akik megkérték, hogy olvassa el a programjukat, és gondolkodjanak az együttműködésen. Gondolkodott, hogy mi az a szakterület, ahol leginkább lehet a roma integráció, a roma kérdés ügyeivel foglalkozni, és így jutottak az oktatásra Ágnes nem autentikus roma családból származik, ezért nem volt neki olyan erős kötődése a származásához.

Az interjúkból kiderül, hogy az alanyaim az ország különböző területein éltek, így éles szakadék jelentkezik az anyagi helyzeteik között. Így láthatjuk, hogy szüleik kétkezi munkás emberek voltak és mindent megtettek annak érdekében, hogy a gyerekeiknek jobb sorsuk legyen. A család társadalmi helyzete a cigányságon belül középosztálybelieknek számított, kivételt képez Krisztina, hiszen ő egészen mély szegénységből érkezett. Nem volt kérdés az sem, hogy tanulnak tovább, hiszen az oktatásban látták az egyetlen kiutat a szegénységből. A konfliktusaik sem gátolták őket abban, hogy elérjék céljaikat. Mind a négy személy a szocialista érában nevelkedek fel, és aggasztónak látják a mai fiatalok helyzetét. A státuszuk speciális, hiszen a romaságukat nem élték meg mélyen, de mégis szembe néztek vele. A politikai életben mind a romaüggyel kezdett el foglalkozni, így megállapítható az a tény is, hogy akik kiemelkednek a család anyagi és társadalmi környezetéből, azok próbálnak segíteni rossz helyzetben lévő, ám tehetséges embereken. Autentikus családból Hermina és Krisztina érkezett, Ágnes és Erzsébet később ismerkedett meg a szokásokkal, hagyományokkal.

Ebben a fejezetben tudatosan használom az E/1 személyt, mert magam is ezekkel a dilemmákkal küzdöttem. Sokáig vívtam magamban egy belső harcot, hogy igazából ki is vagyok, mi az én igazi identitásom. Anyai részről oláh cigány, zenész családból származom. Édesanyám sokat mesélt nekem Nagypapámról és arról az, hogy milyen autentikus élményei vannak. Milyen volt, amikor jártak énekelni és zenélni a piactérre, hogy milyen szép szoknyái voltak, a hosszú hajáról és a sok maradandó élményről, amit abban a közegben kapott. Édesapám romungró származású, alacsony iskolai végzettséggel és Apai ágon a családban a bátyám volt az első diplomás. Innen nem örököltem autentikus vonalat, mindezt az örökséget Édesanyámtól kaptam. 15 éves koromban kezdtem azzal foglalkozni, hogy ki is vagyok valójában. Azt tudtam, hogy nem vagyok a többségi társadalom tagja, hiszen ezt éreztették velem, de azt sem éreztem, hogy igazán roma vagyok. Utána kezdtem el kérdezni, érdeklődni, bár tudtam cigányul táncolni, ismertem a népdalokat, de nem tudtam mit jelent igazából. Sok idő kellett ahhoz, hogy rendezsem magamban az identitásomat.

A roma nők életútja nem egyszerű, hiszen látjuk, hogy az autentikus szerepek nagyon kötöttek. De ahogy változtak az idők, ezek a szerepek is lazulnak és a nők politikai szerepvállalása egyre aktívabban jelent meg. A nők politikai akarata egyre nagyobb szerepet kezdett játszani és hallatni a hangjukat. De a cigány férfiak még mindig nem tudják elfogadni, ha egy nő elkezd neki okosakat mondani, főleg ha politikáról van szó. Sokáig a cigányasszonyok véleményére sem voltak kíváncsiak.

Ha megnézzük ezeket az élet utakat, azt láthatjuk, hogy mindenki mögött ott állt egy stabil érzelmi háttér, ami támogatást nyújtott nehéz időben. De az identitásról nem nagyon tudtuk meg semmit. Sajnos a narratív életút interjúkon nem tehettem fel célzott kérdést, amit nagyon sajnálok, de a megszerzett tudásra alapozva, azt gondolom, hogy a roma nőkre szükség van az élet minden területén. Akkor tudja valaki összeegyeztetni a roma identitását egy szakmai élettel, ha már letisztázta magában és nem vív belső harcot, hogy hova tartozik. De a romák esetében ez is komplikáltabb, hiszen ha elmegyünk és otthagyjuk azt a környezetet, amelybe beleszülettünk, ha visszamegyünk, évek múlva már nem tudunk ugyan úgy gondolkodni, beszélni és viselkedni, ahogy azt tettük, amikor „otthon” voltunk. De ugyan ez a helyzet a többségi társadalomban is, hiszen ott még nem ismernek minket, bizonytanunk kell, és összeegyeztetni azt, amit otthonról hoztunk. Kinek mi, a viselkedésforma, attitűd, a kultúra, a zene vagy a tánc. Nagyon nehéz eldönteni, hogy hova akar az ember tartozni, és nehéz úgy döntést hozni, hogy megtartsuk mindazokat a hagyományokat, amik mi vagyunk, romák. Számomra nagyon fontos, hogy egy olyan házasságban éljek majd, ahol kiteljesedhetek szakmailag, mindemellett szeretnék gondoskodó, jó feleség is lenni és ezzel megtartani a roma hagyományokat. Sok roma lányt még ma is azért nem engednek tanulni, mert kötelességei vannak, ami miatt a többségi társadalom negatív sztereotípiát állít mellé, ilyen a korai gyermekvállalás

Ez igen érdekes, hiszen a roma identitást nem lehet egységesen kezelni, mert különböző identitás jegyeket hordoznak a Beás, az oláh és a rumungró cigányok. Még a rumungróknál természetes az általános iskola, majd a középiskola elvégzése, az oláh cigány családoknál a hagyományok tisztelete él, így jó, ha a lánygyerekek az általános iskolát elvégzik, hiszen hamar férjhez adják őket. A beás cigányok körében kevés arányú az magasabb iskolai végzettség megszerzése. Ami nem különbözik a három cigánycsoporttól, hogy a lányokat már gyermekkorban elkezdik a családi életre nevelni, az asszonyok hordják magukkal árulni, vagy oda ahol éppen a pénzt keresték, így hamar megtanulnak főzni, illetve gyereknevelésbe is bele kell, hogy tanuljanak. Egy cigányasszony a család összekötő kapcsa, emellett a nő egy másodrangú helyet foglal el a családban. Ahogy Stewart fogalmaz, társadalmi státusza a születésétől kezdve lehetetlenné teszi, hogy ugyanolyan tagja legyen a társadalmi életnek, mint egy férfi. A lányok a hagyományos cigány családokban születésétől kezdve engedelmeskedik a család minden férfi tagjának. A dolgozatomban szempontjából a cigány nők hagyományai és viselkedésbeli szokások a fontosak.

VI. Következtetések – „Blézer effektus”

Sok könyv és film született, amelyek a sikeres – pejoratív kifejezéssel: karrierista – nők életét mutatják be. Ezek szerint a karriert választó nők általában egyedül vagy élettársi kapcsolatban élnek, és nehezen kötelezik el magukat. Ezek azonban sztereotípiák, a sikeres pályát befutó nők is élhetnek természetesen teljes családi életet. Más kérdés, hogy hogyan tudják mindezt a roma hagyományokkal összeegyeztetni, Érdekesnek tartom interjúalanyaim élettörténeteiben, hogy mind olyan területet választottak, ami nem számít túl nőies a romák esetében.

Készítettem egy táblázatot, amelyben összegeztem az általam levont következtéseket. Ez alapján szeretném szemléltetni az általam elemzett jelenséget, amit *blézer effektus*nak neveztem el.

Blézer effektus, II. Táblázat

Nagyszoknya Cigány hagyományok	Közös	Blézer Karrier/Nem cigány életmód
Tradíció		Karrier
Hagyományok tisztelete	+	Hagyományok tisztelete
Család (harmonikus otthon megteremtése)		Monogámia/élettársi kapcsolatok
Az anyaságban való kiteljesedés		Rohanó életmód

A táblázatomban két csoportra osztottam a különböző identitásokat. A hagyományos cigány identitást szimbolikusan egy „nagyszoknyá”-val azonosítom, a karriert pedig, egy jelképes „blézerrel”. A két csoportot ebben az esetben szembeállítva tudom csak vizsgálni, hiszen nincs egyik a másik nélkül. A kutatásomból kiderül számomra, hogy a kettő csak úgy összeegyeztethető, ha a hagyományokból engedünk, és a karrierünket erősítjük. Mind a négy életút során megjelent fontos (biztos) pontként a hagyomány. A gyökerek megőrzése nem egyszerű, ha közben nem azok vagyunk, amit elvár tőlünk a többségi társadalom, és több szempontból is keretek közé szorítva kell élnünk. A fenti táblázatból kiderül, milyen éles ellentétek feszülhetnek a két különböző csoportok között. A tradíció áll a karrierrel szemben, hiszen ha a roma tradíciónak vélt családi szokásokat választja egy roma nő, akkor a konyhapult és a szülőszoba között élheti le az életét a férje árnyékában. Ami nem minden esetben rossz, mert ez is lehet személyes választás eredménye. A karrier ebben az esetben a szakmai előmenetelt jelképezi, jelenti. Mind a kettő bizonyos lemondásokkal jár. A második sorban több közös pont fedezhető fel. A harmadik sorban a két életforma közötti különbségeket szemléltetem. A család a házastársi kapcsolatok a házasság fogalmában fejeződnek ki, attól nem válnak el. A modern „karrierista” nő nem állapodik meg, hiszen folyamatosan újabb és újabb célokat tűz maga elé, így képtelen olyan kompromisszumokat kötni, amelyek akadályozhatják céljai elérésében. A negyedik sor is ezt a konfliktust szemlélteti. A hagyományos szerepfelfogás szerint a cigány nő életének beteljesedése a gyermeke születése, és a gyermekgondozás, a gyereknevelés. A karrierista nő vagy nagyon későn, vagy egyáltalán nem vállal gyermeket. Ezt is éles ellentétnek gondolom.

A „**Blézer effektus**” úgy tudnám meghatározni, hogy ahonnan eljöttünk, ott **már nem**, ahova, megyünk ott **még nem** fogadtak el minket. A **blézer effektus** azoknak a személyeknek az életében jelenhet meg, akik autentikus cigány családi gyökerekkel rendelkeznek, amit szeretnének megtartani, ámde karrierre és sikerre vágnak, viszont e kettőt nem tudják összeegyeztetni. Mindez azoknak az életét is meghatározhatja, akik csak felnőttkorukban szembesülnek azzal, hogy milyen karrierjük, életvitelük sok szempontból ellentmond azoknak a családi hagyományoknak, szokásoknak, amelyek sok esetben a romák összetartozását is szimbolizálják, így újra kell értelmezniük az identitásukat.

Nem gondolom ugyanakkor, hogy a karrier és a hagyománytisztelet vagy az identitás felvállalása egymásnak ellentmondanak. Hiszen akkor nem csak a gyökereinket tagadnánk

meg, hanem az egész identitásunk fel kellene adnunk. A „Blézert” nem szabad úgy felvenni, hogy másnak mutatjuk magunkat, mint amik valójában vagyunk. Amikor elkezdünk egy másik életet élni, van választási lehetőségünk, ugyanis rajtunk múlik, hogy a hagyományból mit viszünk tovább. A hasonlóságot, amit a IV. fejezetben taglalok, a roma nők és a fekete polgárjogi mozgalmak női aktivistái között, abban látok az, hogy eleinte az afroamerikai nőket sem vették be a róluk szóló döntésekbe, mint ahogy a roma nőket sem tekintik partnernek. A személyes tapasztalataim alapján és az elkészített interjúk tükrében is azt gondolom, hogy valójában a többségi társadalom tagjai nem tudnak még azzal mit kezdeni, hogy egy roma nő is kiáll az ő és mások jogaiért. Úgy gondolom, hogy a roma nők most kezdenek annak tudatukra ébredni, hogy ha küzdenek és tanulnak, akkor megéri az a sok viszontagság, küzdelem, amely ezt az utat, vagyis az értelmiségi roma nők pályafutását ma még kíséri. E személyes törekvések, sikeres karrierek nélkül pedig nem lehet olyan közeget kialakítani, amelyben természetes lesz majd egy roma politológus nő, egy roma orvosnő vagy egy roma tanárnő jelenléte.

Tartalomjegyzék

I. Bevezetés	1
II. Történelmi áttekintés	3
III. Történelem, Oktatás, Foglalkoztatás, Egészségügy, Identitás	8
- Történelem	8
- Oktatás.....	10
- Foglalkoztatás	11
- Egészségügy	14
Identitás.....	17
IV. Amerikai nők feminista mozgalmi	19
V. Élettörténetek	21
- Farkas Hermina	21
- Mohácsi Erzsébet	24
- Dr. Véberné Rostás Krisztina	25
- Osztolján Ágnes.....	28
VI. Következtetések – „Blézer effektus”	36

Irodalomjegyzék

1. ANTONI 2014 *Miért idegenkednek a nők a magyar feminizmus történetéről?* Központosított emancipáció 1945 és '89 között
[http://www.nokert.hu/index.php/ntoertenet-feminizmustoertenet/1259-miert-idegenkednek-a-magyar-nk-a-feminizmustol-koezpontosított-qemancipacioq-1945-es-89-koezoett-](http://www.nokert.hu/index.php/ntoertenet-feminizmustoertenet/feminizmustoertenet/1259-miert-idegenkednek-a-magyar-nk-a-feminizmustol-koezpontosított-qemancipacioq-1945-es-89-koezoett-)
2. ANTONI Rita 2013 *Feminizmus, Nőtörténet*
<http://www.nokert.hu/index.php/ntoertenet-feminizmustoertenet> (Megjelenítve: 2014. Január. 13)
3. BAKÓ Boglárka – TÓTH Eszter Zsófia 2008 *Határtalan Nők*, Nyitott Könyvműhely Budapest
4. DARÓCZI Ágnes – Dr. BÁRSONY János (2011): *Cigányság – identitás – kultúra – történelem (Egy konferencia margójára)* Szerk: Daróczi Ágnes – Dr. Bársony János: A roma-kép változásának történelmi folyamata
5. Dr. KELEMEN Ida – *Nőpolitika Magyarországon rendszerváltás előtt és után*, http://seed.hu/files/munchen_kelemen_ida.pdf, (Előadás, Letöltve: 2014. Január.20)
<http://seed.hu/hirek/nokerdesek-az-unioban> (Letöltve: 2014. Január. 20.)
6. ILONSZKI Gabriella 2014 *Jó kormányzás és a nemek egyenlősége- Magyarországi helyzetjelentés – Nőtlen évek A magyar nőtlen évek ára – a nők helyzetének közpolitikai elemzés, 1989 – 2013*, Magyar Női Érdekérvényesítő Szövetség, Budapest, 2014 Szerk.: Juhász Borbála, Lektorálta: Ilonszki Gabriella
<http://noierdek.miria.hu/wp-content/uploads/2014/03/notlen-evek1.pdf>
(Letöltve: 2014. április 20.)
7. JANKY Béla 2005 *Szerepváltozások: Jelentés a nők és férfiak helyzetéről*, Társki 2005 - Janky Béla, *A cigány nők társadalmi helyzete és termékenysége*
8. KÁLLAI Ernő - TÖRZSÖK Erika (2004): *Cigánynak lenni Magyarországon, Európai Összehasonlító Kisebbségkutatások Közalapítvány, Budapest*
9. KEMÉNY István 2004 *A magyarországi cigányság, 1971 – 2003 Gondolat – MTA Etnikai – nemzeti Kisebbségkutató Intézet*
10. KOVÁCS Éva 2007 *Közösségtanulmány – Módszertani jegyzet, Néprajzi Múzeum PTE –BTK Kommunikáció – és Médiatudományi Tanszék*
11. KONCZ Katalin 1985 *Nők és férfiak: Hiedelmek, tények*. Magyar Nők Országos Tanácsa, Kossuth Könyvkiadó, Budapest
12. KEMÉNY – JANKY – LENGYEL 2004 *A magyarországi cigányság 1971 – 2003, Gondolat Kiadó, MTA Kisebbségkutató Intézet Budapest, 2004*
13. KERTESI Gábor 1995 *Cigány foglalkoztatás és munkanélküliség a rendszerváltás előtt és után. Tények és terápiaik. Esély, 6. 1995.*
14. KOCZÉ Angéla 2010 „Aki érti a világ hangját annak muszáj szólania”
http://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/magyarorszag/nemzetisegek/romak/etnicitas_kulonbsegeteremto_tarsadalom/pages/014_aki_erti_a_vilag_hangjat.htm
(Megjelenítve: 2014. Február. 5)
15. LÉVAI Katalin (2000) *A nő szerint a világ*, Budapest, Osiris Kiadó
16. Magyarország Kormányának Honlapja: www.kormany.hu
17. Mona Hivatalos Facebook honlap: <https://www.facebook.com/mona.alapitvany/info> (2014. Január. 14)
18. Magyarország Alaptörvénye, 2011
19. NANE HONLAP, <http://nane.hu/egyeselet/index.htm> (2014. Január. 14)
20. Nemzeti Társadalmi Felzárkózási Stratégia, 201
21. Origo. hu: www.origo.hu

22. POLICY Solution 2012 *A romák helyzete Magyarországon* A policy Solutions politikai elemzése, 2012. Május: 9, 16 (Letöltve: 2014. Február.6)
23. RAO Aparna 1996 *A nő a cigány kultúrában*. Magyar Lettre Internationale <http://epa.oszk.hu/00000/00012/00005/21rao.htm> (Letöltve: 2014.Április. 20)
24. REGINA Alapítvány 2013 *A nők helyzete, Tanulmány a magyar nőket érintő szociális hálóról, nők elleni erőszak jogi hátteréről, és az egészségügyi helyzetről*, www.regina.hu Regina Alapítvány, 2013 (letöltve: 2014.február.3)
25. Stewart, Michael Sinclair (1993) *Daltestvérek*. Budapest T-Twins Kiadó
26. Türr István Képző és Kutató Intézet: <http://www.tkki.hu/page.php?pid=608> (megjelenítve: 2014. Február. 2)
27. VÁRNAGY Réka 2012 *Üvegplafonok. Pártok lent és fent* Politikatudományi Szemle XXI/4. 7–25. pp. © MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont http://www.poltudszemle.hu/szamok/2012_4szam/varnagy.pdf (Letöltve: 2014. április 20.)

Interjúk jegyzéke

Interjú Farkas Herminával (Készítette: Lázár Leila) Budapest 2014. Március. 11

Interjú Mohácsi Erzsébettel (Készítette: Lázár Leila) Eger, 2014. Febrár.03

Interjú Osztolykán Ágnessel (Készítette: Lázár Leila) Budapest 2014. Január. 29, 2014. Február. 17.

Interjú Dr. Véberné Rostás Krisztinával (Készítette: Lázár Leila) Eger, 2014. Március. 10

Táblázatjegyzék

- I. táblázat: A női képviselők száma és aránya pártonként 1990 – 2010 között
- II. táblázat: Blézer effektus